

Π.3.1.4 *Oλοκληρωμένα παραδείγματα εκπαιδευτικών σεναρίων ανά γνωστικό αντικείμενο με εφαρμογή των αρχών σχεδίασης*

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Γ' Γυμνασίου

Θεματική ενότητα:

Άτομο και κοινωνία

Τίτλος:

**«Κι αν σου μιλώ με παραμύθια και παραβολές...
Λογοτεχνία και δικτατορία (1967-1974), ένα διαθεματικό
σενάριο διδασκαλίας»**

ΜΑΡΙΑ ΑΚΡΙΤΙΔΟΥ

**ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

Θεσσαλονίκη 2011

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΠΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι. Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.1.4 Ολοκληρωμένα παραδείγματα εκπαιδευτικών σεναρίων ανά γνωστικό αντικείμενο με εφαρμογή των αρχών σχεδίασης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας λογοτεχνίας: Βασίλης Βασιλειάδης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101, Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	3
Ταυτότητα σεναρίου	4
Εισαγωγή	4
Σκοποθεσία	7
Δεξιότητες.....	8
Αξιοποίηση των ΤΠΕ.....	9
Κείμενα	10
Μεθόδουση της διδασκαλίας	15
Αναλυτική περιγραφή των φάσεων υλοποίησης του σεναρίου	17
Α' φάση: Πριν από την ανάγνωση	17
Β' Φάση: Ανάγνωση	28
Γ' Φάση: Μετά την ανάγνωση	37
Αξιολόγηση.....	40
Φύλλα Εργασίας	41
Άλλες εκδοχές - Κριτική.....	41
Βιβλιογραφία για τον εκπαιδευτικό	43
Κατάλογος πρόσθετου σχετικού υλικού στο διαδίκτυο.....	45

Ταυτότητα σεναρίου

Τίτλος: *Κι αν σου μιλώ με παραμύθια και παραβολές...*

Λογοτεχνία και δικτατορία (1967-1974), ένα διαθεματικό σενάριο διδασκαλίας.

Τάξη: Γ' Γυμνασίου

Δημιουργός: Μαρία Ακριτίδου

Γνωστικό αντικείμενο: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας¹

Συμβατότητα με το νέο ΠΣ: Προβλέπεται διδακτική ενότητα με θέμα «Άτομο και κοινωνία» στη Λογοτεχνία Γ' Γυμνασίου. Προβλέπεται επίσης η διερεύνηση των εννοιών πολιτισμός, ιστορική συνείδηση, συλλογικότητα-ατομικότητα στο ΕΠΠΣ.

Είδος διδακτικής πρακτικής: ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, μετωπική διδασκαλία.

Προτεινόμενη διάρκεια: 24 διδακτικές ώρες στο αντικείμενο της Λογοτεχνίας (με δυνατότητα για επιπλέον διδακτικές ώρες σε συνεργασία με τους καθηγητές των άλλων αντικειμένων)

Δοκιμάστηκε στο σχολείο ή όχι: Παραδειγματικό σενάριο που προορίζεται για πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση στη διδακτική πράξη στο πλαίσιο του Ψηφιακού Σχολείου.

Μπορεί να εφαρμοστεί στην τυπική ή/και στην άτυπη εκπαίδευση: Το συγκεκριμένο σενάριο σχεδιάστηκε με γνώμονα την τυπική εκπαίδευση. Επιμέρους σημεία του θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στην κατεύθυνση της ημιτυπικής ή και της άτυπης εκπαίδευσης.

Εισαγωγή

Ένας από τους στόχους της ενότητας «Άτομο και Κοινωνία», σύμφωνα με το νέο πιλοτικό Π.Σ. για το μάθημα της λογοτεχνίας, είναι η μελέτη λογοτεχνικών κειμένων που αναδεικνύουν τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής τους και δίνουν έμφαση στη

¹ Διαθεματική προσέγγιση με τα αντικείμενα της Ιστορίας (Νεότερης και Σύγχρονης), της Αισθητικής Αγωγής και της Νεοελληνικής Γλώσσας.

σχέση ατόμου και κοινωνίας σε διαφορετικές κοινωνικές περιστάσεις. Από το εύρος της ποικιλίας των σχέσεων ατόμου και κοινωνίας που θεματοποιούνται στη λογοτεχνία, το συγκεκριμένο σενάριο εστιάζει στην πολιτική λειτουργία της μυθοπλαστικής χειρονομίας και μάλιστα σε συνθήκες ολοκληρωτισμού. Ειδικότερα, στο κέντρο του προβληματισμού βρίσκεται η λογοτεχνία της περιόδου της δικτατορίας στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με ξένη λογοτεχνία που αναπτύχθηκε σε αντίστοιχες συνθήκες ή με αντίστοιχους προβληματισμούς.

Πρόκειται ουσιαστικά για ανάπτυξη σε βάθος μίας από τις προτεινόμενες διαδρομές στη θεματική ενότητα (βλ. [Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό](#), 2011: 117-123, συγκεκριμένα την πρόταση για συγκρότηση ομάδας με θέμα *Διαβάζοντας κείμενα από τη δικτατορία του '67*), με την προσθήκη μιας ευρύτερης διαθεματικής διάστασης, με άξονα τη διαθεματική έννοια *πολιτισμός*. Η διαθεματική αυτή διάσταση συνδέεται και με τη διεπιστημονική οριζόντια σύνδεση του διδακτικού αντικειμένου της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας με τα αντίστοιχα αντικείμενα της Νεοελληνικής Γλώσσας, της Αισθητικής Αγωγής και της Ιστορίας Γ' Γυμνασίου, που επιχειρείται στο παρόν σενάριο.

Συγκεκριμένα στο μάθημα της Ιστορίας στη Γ' Γυμνασίου οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνται να διερευνήσουν την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης κατά τον «σύντομο» 20^ο αιώνα και να κατανοήσουν νεωτερικές πρακτικές του ολοκληρωτισμού, όπως τα στρατιωτικά καθεστώτα στην Ελλάδα και αλλού. Καθώς η ενότητα «Άτομο και Κοινωνία» στο μάθημα της λογοτεχνίας προβλέπεται να διδαχθεί στο 3^ο τρίμηνο σύμφωνα με το πιλοτικό Πρόγραμμα Σπουδών, η ανάπτυξή της συμπίπτει χρονικά με την παράλληλη διδασκαλία του κεφαλαίου [«Η Ελλάδα από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ως τα τέλη του 20^{ου} αιώνα»](#).² Επιπλέον, στο σενάριο οι δραστηριότητες συνδέονται αμφίδρομα με αντίστοιχες που εκπονούνται στο μάθημα της Αισθητικής Αγωγής (όπου κατά το τελευταίο τρίμηνο οι μαθητές

² Στο μέρος αυτό το εγχειρίδιο της Ιστορίας προτείνει άλλωστε τρία διαθεματικά σχέδια εργασίας, ανάμεσα στα οποία είναι το εξής: «Το Πολυτεχνείο και η πτώση της χούντας». Συγκέντρωση φωτογραφιών, άρθρων από εφημερίδες της εποχής, ηχητικών και άλλων ντοκουμέντων, παρουσίαση και σχολιασμός.

έρχονται σε επαφή με το έργο σημαντικών Ελλήνων συνθετών των δεκαετιών του '60 και '70 ενώ εξοικειώνονται με σύγχρονες μορφές εικαστικών τεχνών όπως είναι η φωτογραφία και το βίντεο, η αφηρημένη τέχνη, το ασαμπλάζ κλπ.) αλλά και στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας (κυρίως στην 7^η ενότητα με τίτλο Τέχνη: Μια γλώσσα για όλους, σε όλες τις εποχές).

Να σημειωθεί εδώ ότι διαθεματική προσέγγιση δεν σημαίνει ότι η λογοτεχνία εκλαμβάνεται ως ιστορική πηγή. Αντίθετα, το σενάριο φιλοδοξεί σε μια πιο σύνθετη σύλληψη της ιστορικότητας του κειμένου από τους μαθητές αλλά και της ιστορικής πραγμάτευσης της περιόδου, με απότερο στόχο την απομάκρυνση από την «επετειακού» τύπου προσέγγιση, ενώ στο κέντρο βρίσκεται ακριβώς ο προβληματισμός και των ίδιων των λογοτεχνών για τη σχέση τέχνης και κοινωνίας ή ιστορίας. Επιπλέον, η σύνδεση με το μάθημα της γλώσσας δεν συνεπάγεται μια παραδοσιακού τύπου διδασκαλία της «λογοτεχνικής» γλώσσας ως εκφραστικού προτύπου. Στη θέση της λογοτεχνικής γλώσσας δίνεται έμφαση στη «γλώσσα της λογοτεχνίας», στους τρόπους με τους οποίους η λογοτεχνία επιτυγχάνει τον στόχο της ως σημαίνουσα πρακτική που αλληλενεργεί με τον εκάστοτε ιστορικό αναγνώστη.

Στη συγκρότηση ενός διαθεματικού σχεδίου εργασίας πρέπει να δίνεται προσοχή ώστε η διασύνδεση των διδακτικών αντικειμένων να μην είναι ευκαιριακή. Σημειώνουμε, ωστόσο, ότι η πραγματικά διαθεματική προσέγγιση θα προϋπέθετε μια διαφορετική δόμηση του σχολικού χρόνου και μια σύλληψη του γραμματισμού πολύ διαφορετική από τον ισχύοντα κατακερματισμό γνώσεων στο πλαίσιο διακριτών γνωστικών αντικειμένων με προκαθορισμένη ύλη. Το παρόν σενάριο, καθώς εκπονείται ως παραδειγματικό σενάριο για το μάθημα της Λογοτεχνίας, δίνει έμφαση στον τρόπο οργάνωσης του συγκεκριμένου μαθήματος σύμφωνα με το νέο πιλοτικό Π.Σ. για το Γυμνάσιο. Είναι ωστόσο σαφές ότι οι προτεινόμενες δραστηριότητες μπορούν να μην ακολουθήσουν τις τρεις φάσεις που προβλέπονται στο μάθημα αυτό, αλλά να πάρουν τη μορφή ενός ευρύτερου διαθεματικού σχεδίου εργασίας (project)

γύρω από το ενδεικτικό θέμα³: «Τέχνη της διαμαρτυρίας και πολιτιστική παραγωγή κατά την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας».

Σκοποθεσία

Με το σενάριο αυτό επιδιώκουμε⁴ οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- ✓ Να αντιληφθούν την κοινωνική λειτουργία της λογοτεχνίας, ιδίως σε δύσκολες ιστορικές στιγμές, να κατανοήσουν ότι η κοινωνική λειτουργία της λογοτεχνίας είναι αξεδιάλυτα δεμένη με τη μορφή της ως αισθητικό γεγονός και μπορεί να ποικίλει από την αιχμηρή κυριολεξία μέχρι τη σάτιρα, την ειρωνία, την παρωδία, την αλληγορία, την πολιτική χρήση του φανταστικού ή της «μυθικής μεθόδου» και να ασκηθούν στην ανάγνωση/αποκωδικοποίηση των στρατηγικών αυτών.
- ✓ Να αξιοποιήσουν και να εμπεδώσουν γνώσεις και δεξιότητες που απέκτησαν στις δύο προηγούμενες διδακτικές ενότητες, προκειμένου να αναγνώσουν στάσεις ζωής σε ποιητικά κείμενα της εποχής της δικτατορίας αλλά και την πολιτική χρήση του χιούμορ και της σάτιρας.
- ✓ Να αντιληφθούν ότι τα κείμενα μπορεί να συνομιλούν με την ιστορία, τον μόθο αλλά και μεταξύ τους (διακειμενικές αναφορές) ή με άλλα έργα τέχνης και ότι η συνομιλία αυτή είναι κομμάτι της ερμηνείας τους αλλά και της αισθητικής απόλαυσης.
- ✓ Να κατανοήσουν την ερμηνεία ως κάτι το ιστορικά και πολιτισμικά καθορισμένο και να μπορούν να συγκρίνουν και να αξιολογούν διαφορετικές οπτικές αλλά και να προβληματίζονται για τις μετατοπίσεις της δικής τους αναγνωστικής θέσης και ανταπόκρισης.

³ Σε αυτήν την περίπτωση το ερώτημα και το θέμα θα καθοριστεί από τον εκπαιδευτικό σε συνεργασία με τους μαθητές, οι οποίοι και επιλέγουν τα βήματα και τις δράσεις του σχεδίου εργασίας.

⁴ Οι στόχοι είναι περισσότεροι από όσους θα καλυφθούν στη διδακτική πράξη καθώς, λόγω της φύσης του παραδειγματικού σεναρίου, καλύπτουν όλες τις προτεινόμενες δραστηριότητες, από τις οποίες όμως στην τάξη ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να επιλέξει.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

- ✓ Να αναγνωρίζουν ότι τα λογοτεχνικά έργα ως αισθητικά γεγονότα αντιστέκονται συχνά στις μονοδιάστατες ερμηνείες και επιδέχονται πολλαπλές αναγνώσεις, καθώς και ότι η αμφισημία ή η πολυσημία μπορεί να είναι πηγή όχι ερμηνευτικής αδυναμίας αλλά αισθητικής απόλαυσης.

Διαθεματικοί στόχοι (ανάλογα και με τις τελικές δραστηριότητες που θα επιλέξει ο εκπαιδευτικός προς υλοποίηση):

- ✓ Να εμπλακούν σε δραστηριότητες σχεδιασμού, δημιουργίας και αξιολόγησης σύνθετων σημειωτικών «κειμένων» (με τη λέξη «κείμενο» εννοείται οποιοδήποτε σημειωτικό συμβάν)
- ✓ Να εντοπίζουν και να κρίνουν την ιδιαιτερότητα κάθε μέσου σημείωσης και αναπαράστασης ως προς τη διαμόρφωση του νοήματος και να προβληματιστούν πάνω στην επιλογή του μέσου για τη δική τους καλλιτεχνική έκφραση.
- ✓ Να εξουκειωθούν με ένα λεξιλόγιο που αναφέρεται στην Τέχνη και την Αισθητική καθώς και με την παραγωγή αντίστοιχων κειμενικών ειδών.
- ✓ Να ερευνήσουν τον πολιτισμό ως μέρος της ιστορίας μιας εποχής και να αντιληφθούν ότι ιστορία δεν είναι μόνο τα στρατιωτικά ή πολιτικά γεγονότα.
- ✓ Να γνωρίσουν τον πολιτισμό της περιόδου της στρατιωτικής δικτατορίας στις ποικίλες εκφάνσεις του και να εξουκειωθούν με τη «γλώσσα» σημαντικών λογοτεχνών και καλλιτεχνών της περιόδου.
- ✓ Να αναπτύξουν κριτική στάση απέναντι σε καθεστώτα ανελευθερίας.
- ✓ Να έρθουν σε επαφή με πρωτογενείς ιστορικές πηγές και να ασκηθούν στη συλλογή, ταξινόμηση και έλεγχο του ιστορικού υλικού (εφόσον στη γ' φάση επιλεγούν οι αντίστοιχες δραστηριότητες).

Δεξιότητες

Με την ολοκλήρωση του σεναρίου επιδιώκουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση:

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ

επένδυση στην κοινωνία της χώρας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

- ✓ Να εντοπίζουν τις τεχνικές με τις οποίες η λογοτεχνία ανταποκρίθηκε στον ανταρχισμό του λόγου που επέβαλε η δικτατορία και προσπάθησε να αποδώσει τη σχέση ατόμου και κοινωνίας της εποχής, αξιοποιώντας και προηγούμενες γνώσεις τους.
- ✓ Να μπορούν να περιγράφουν και να σχολιάζουν τη σχέση των ηρώων ενός κειμένου ή της ποιητικής φωνής με το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο. Να ερμηνεύουν την αντίδραση των ηρώων σε συνθήκες κοινωνικής καταπίεσης και μεγάλης προσωπικής πίεσης.
- ✓ Να ερμηνεύουν τον τρόπο με τον οποίο η ιστορικότητα του συγγραφέα, του κειμένου ή και του αναγνώστη επηρεάζουν την ανάγνωση και την ερμηνεία ενός κειμένου.
- ✓ Να εντοπίζουν, να αξιολογούν και να αξιοποιούν τη λειτουργία του τίτλου και άλλων στοιχείων σημείωσης ως λειτουργικών στοιχείων του «κειμένου», να συνδέουν τις σημειωτικές επιλογές με τους σκοπούς των «κειμένων» και τον επικοινωνιακό τους χαρακτήρα.
- ✓ Να διαπραγματεύονται το νόημα ενός κειμένου, να διαβάζουν κείμενα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, να συγκρίνουν αντικρουόμενες κριτικές απόψεις.
- ✓ Να αξιοποιούν και να διαβάζουν κριτικά έργα τέχνης και ιστορικές πηγές και να εξάγουν τα συμπεράσματά τους.
- ✓ Να εκφράζονται μέσα από τον πειραματισμό με κάθε είδους τεχνικές και μέσα και να επιχειρηματολογούν ως προς τις επιλογές τους.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Προτείνεται η αξιοποίηση πολλαπλού εκπαιδευτικού υλικού, όπως σχολικό εγχειρίδιο, πηγές στο Διαδίκτυο, ψηφιακές εφαρμογές και λογισμικά γενικού τύπου, εργαλεία Web 2.0 κλπ. Συγκεκριμένα, οι ΤΠΕ αξιοποιούνται ως εξής:

- ✓ Ως περιβάλλον έρευνας σε πρωτογενείς ιστορικές πηγές. Επιλέγονται δικτυακοί τόποι με ψηφιοποιημένο πρωτογενές υλικό, που προσφέρουν

ηλεκτρονικά εργαλεία αναζήτησης τα οποία προσιδιάζουν στην ιστορική έρευνα και μπορούν να λειτουργήσουν ως ανοιχτά περιβάλλοντα διερεύνησης.

Για τους ψηφιακούς πόρους που αξιοποιούνται σε αυτό το πλαίσιο βλ. την ενότητα [«Εκπαιδευτικό υλικό»](#) παρακάτω.

- ✓ Ως περιβάλλον πρακτικής γραμματισμού για την παραγωγή νέων ψηφιακών κειμενικών ειδών: εξώφυλλο έκδοσης, έργο τέχνης, πολυμεσικός και υπερκειμενικός εκθεσιακός κατάλογος. Παράλληλα, πέρα από τη δημιουργία ψηφιακών έργων, οι μαθητές ασκούνται σε μια κριτική ανάγνωση της σημείωσης και της εκάστοτε τεχνολογίας αναπαράστασης.
- ✓ Ως περιβάλλον συνεργατικής επικοινωνίας. Αξιοποιούνται τα εργαλεία δεύτερου ιστού του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου: ο εκπαιδευτικός και η τάξη έχουν τη δυνατότητα δημιουργίας μιας κοινότητας <http://blogs.sch.gr/groups/> ενώ μπορούν να αξιοποιήσουν και το εργαλείο δημιουργίας ιστολογίου για τη δημιουργία της τελικής ψηφιακής έκθεσης τέχνης. Στην περίπτωση που αντί για δημιουργία ιστολογίου επικρατήσει η λύση του Wiki προτείνονται τα παρακάτω εργαλεία: [Wikispaces](#), [PBworks](#), [Google sites](#).

Κείμενα

1) Από τα κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γυμνασίου ή Λυκείου όλων των τάξεων:

ΚΝΑ Γ' Γυμνασίου:

Οδυσσέας Ελύτης, «[Δώρο ασημένιο ποίημα](#)» (*To φωτόδεντρο και η δέκατη τέταρτη ομορφιά*, 1971)

Μανόλης Αναγνωστάκης⁵, «[Στο παιδί μου](#)»⁶ (από τη συλλογή *O Στόχος*, α' δημοσίευση *Δεκαοχτώ κείμενα*, 1970)

ΚΝΑ Β' Λυκείου:

⁵ Το σύνολο του ποιητικού έργου του Γιώργου Σεφέρη και του Μανόλη Αναγνωστάκη διατίθεται επίσης στο ψηφιακό σώμα κειμένων της [Ανεμόσκαλας](#).

⁶ Μαζί με το μότο της συλλογής που προστίθεται στην εμπλουτισμένη εκδοχή του σχολικού εγχειριδίου.

Γιώργος Σεφέρης, «[Επί Ασπαλάθων](#)»⁷ (1971, περιλαμβάνεται στη συλλογή *Nέα Κείμενα 2*, βλ. παρακάτω).

ΚΝΛ Γ' Λυκείου:

Μάριος Χάκκας, «[Το ψαράκι της γυάλας](#)» (περιλαμβάνεται στη συλλογή *Nέα κείμενα 2*).

Μπέρτολτ Μπρεχτ, «[Ο σπιούνος](#)» (από το έργο του *Τρόμος και αθλιότητα των τρίτου Ράιχ*, 24 σκηνές που έγραψε ο Μπρεχτ εξόριστος, ανάμεσα στο 1935 και το 1939).

Νεοελληνική Λογοτεχνία Γ' Λυκείου – Θεωρητικής Κατεύθυνσης:

Μανόλης Αναγνωστάκης, «[Επίλογος](#)» (από τη συλλογή *O Στόχος*, α' δημοσίευση *Δεκαοχτώ κείμενα*, 1970)

2) Παράλληλα κείμενα

- Από την έκδοση Αναγνωστάκης, Μ. κ.ά. *Δεκαοχτώ Κείμενα*. Αθήνα: Κέδρος, 1994 [1970], τα παρακάτω ποιήματα και πεζά, πέραν όσων ανθολογούνται στα σχολικά εγχειρίδια (βλ. παραπάνω):
 - Γιώργος Σεφέρης, «[Οι γάτες τ' Αη-Νικόλα](#)» ([ηχογράφηση](#) στο Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού)
 - Μανόλης Αναγνωστάκης, «Ποιητική», «Αισθηματικό διήγημα», «Απολογία Νομοταγούντος» (ποιήματα που θα εκδώσει αυτόνομα και στη συλλογή *Ο Στόχος*). Σημειώνεται ότι το σύνολο του έργου του Αναγνωστάκη είναι διαθέσιμο στο ψηφιακό περιβάλλον της [Ανεμόσκαλας](#).
 - Θανάσης Βαλτινός, «Ο γύψος» (διαθέσιμο και στη συλλογή διηγημάτων *Θα βρείτε τα οστά μου υπό βροχή*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2007).
 - Ρόδης Ρούφος, «Ο υποψήφιος».
 - Καίη Τσιτσέλη, «Μικρός διάλογος».
- Από την έκδοση⁸ Αναγνωστάκης, Μ. κ.ά. *Nέα Κείμενα 2*. Αθήνα: Κέδρος, 1972:

⁷ Για το συγκεκριμένο ποίημα κατευθύνουμε την ομάδα στον ψηφιακό φάκελο του ΕΚΕΒΙ όπου παρατίθενται αυτοσχόλια καθώς και το επίγραμμα του Σεφέρη «Από βλακεία».

⁸ Επισημαίνεται ότι στον ίδιο τόμο δημοσιεύεται πέρα από το «Επί Ασπαλάθων» και η σεφερική Δήλωση καθώς οι επιμελητές και συγγραφείς αποδίδουν ένα μεταθανάτιο φόρο τιμής στον Σεφέρη.

Αντώνης Σαμαράκης, «Το διαβατήριο» (διαθέσιμο και στην [ομώνυμη συλλογή διηγημάτων](#)).

➤ Γ. Ρίτσος:

- «Ούτε η Μυθολογία» (Λέρος, 31.III.68). *Επαναλήψεις σειρά Δεύτερη* ([τόμος Ι των Απάντων](#), 51. Αθήνα: Κέδρος, 1989)
- «Ο Ηρακλής κι εμείς» (Λέρος, 23.III.68). *Επαναλήψεις σειρά Δεύτερη* ([τόμος Ι των Απάντων](#), 46. Αθήνα: Κέδρος, 1989). Περιλαμβάνεται και στο [Ἀνθολογία Γιάννη Ρίτσου](#), επιμ. Χρ. Προκοπάκη, 270-271. Αθήνα: Κέδρος, 2000)
- «Νύξεις» (1970) (από την ομώνυμη συλλογή, [τόμος Δ των Απάντων](#), Αθήνα: Κέδρος, 1992, τα δύο άτιτλα ολιγόστιχα ποιήματα, 213-214 και 215 αντιστοίχως⁹)

➤ Τίτος Πατρίκιος:

- «[Στίχοι -2](#)» (1954). *Ποιήματα*. Αθήνα: Κέδρος, 1998.
- «Οι Στίχοι, 3». *Αντικρυστοί Καθρέφτες*. Αθήνα: Στιγμή, 1988.

➤ Μίλαν Κούντερα, [Το αστείο](#) [1967] μτφρ. Γ. Χάρης, 43-73 ([τα πέντε πρώτα κεφάλαια του γ' μέρους](#)). Αθήνα: Βιβλιοπωλείων της Εστίας, 2002.

To Αστείο γράφτηκε το 1965 και πρωτοκυκλοφόρησε στην Ελλάδα το 1971 εν μέσω δικτατορίας. Οι σελίδες που προτείνονται ως παράλληλο κείμενο αφορούν την αφήγηση του περιστατικού όπου ο φοιτητής ήρωας στέλνει για αστείο μια κάρτα στη φίλη του γράφοντας της «Ο οπτιμισμός είναι το όπιο του λαού. Το υγιές πνεύμα βρομάει βλακεία. Ζήτω ο Τρότσκι» και τη συνακόλουθη διαγραφή

Έχει σημασία για το συγκεκριμένο σενάριο η επισήμανση των συνθηκών δημοσίευσης των υπό εξέταση κειμένων. Στον ίδιο τόμο δημοσιεύεται και το διήγημα του Χάκκα.

⁹ Πρόκειται για τα παρακάτω:

<p>Να τα πεις πάλι έξω απ' τα δόντια, απερίφραστα, ασθμαίνοντας έστω, (τα ωραία υπονοούμενα, οι ελλειψεις —έλεγε— είναι για τους βολεμένους)— ίσως κι η συντριβή του ποιήματος να γεννήσει το ποίημα. (Γ. Ρίτσος, <i>Απαντα τ. Δ</i>, σ. 213-214)</p>	<p>Η σημασία της τέχνης —είπε— ίσως να βρίσκεται σ' αυτό που παραλείπουμε, θελημένα ή αθέλητα, όπως εκείνο το βαθύλαμπο μαχαίρι, ολότελα κρυμμένο στο καλάθι κάτω απ' τα κόκκινα, χρυσά, μενεζέλια σταφύλια. (Γ. Ρίτσος, <i>Απαντα τ. Δ</i>, σ. 215)</p>
---	--

του από το κόμμα και αποβολή από το πανεπιστήμιο λόγω αυτού του «αστείου».

Αντά τα πέντε πρώτα κεφάλαια του γ' μέρους κεφαλαία μπορούν να διαβαστούν αυτόνομα, ως ένα μικρό διήγημα.

3) Εκπαιδευτικό υλικό

Εικαστικά έργα

Βλάσσης Κανιάρης, *Ανάκριση* (1969)

Βλάσσης Κανιάρης, *Νέος* (1974)

Μαρία Καραβέλα, "περιβάλλον" στην γκαλερί Άστρο (1970)

Μαρία Καραβέλα, "περιβάλλον" στο Χίλτον (1971)

Γ. Γαϊτης, *Η δολοφονία της ελευθερίας* (1968)

Γ. Γαϊτης, *Λαθραναγνώστες* (1969)

Γ. Γαϊτης, *Η κηδεία της ζωγραφικής* (1974)

Κώστας Τσόκλης, *Είμαστε όλοι υπεύθυνοι* (1972)

Δημοσθένης Κοκκινίδης, *Των δε κακών μνήμη* ([σειρά έργων](#))

Δημήτρης Αλειθηνός, *Συμβάν* (1973)

Τάσσος, «[Στων ψαρών την ολόμαυρη ράχη](#)», (1971)

Τραγούδια

«Ζάβαρα-κάτρα-νέμια» από τον δίσκο *Επιχείρησις Απόλλων* (1968). Στίχοι, μουσική:

Γιάννης Μαρκόπουλος.

Τραγούδια από το [Μουσικό Ανθολόγιο Γυμνασίου](#)

Μουσικό Ανθολόγιο ΣΤ' Δημοτικού: [Ενότητα "Νεότερα Τραγούδια"](#).

Δικτυακοί τόποι ελληνόγλωσσοι¹⁰

- [Ψηφιακές συλλογές ΕΛΙΑ](#)

¹⁰ Σημειώνονται και οι εξής, από όπου απλώς αντλείται υλικό, χωρίς περαιτέρω εμπλοκή των μαθητών:
[Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού](#), [Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα: Συμφραστικός Πίνακας Λέξεων Γ. Σεφέρη](#), [Αγεμόσκαλα: Μειζονες Νεοέλληνες Ποιητές](#), [Ψηφιακό αρχείο της EPT](#), [Εθνική Πινακοθήκη](#), [Εθνικό Μουσείο Σύγρονης Τέχνης](#), [Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο](#), [Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου](#).

- Το φωτογραφικό αρχείο των ΑΣΚΙ (ειδικά για τα έτη 1967-1974 και τις Αφίσες της περιόδου της δικτατορίας)
- «Ο παράνομος τύπος στις συλλογές των ΑΣΚΙ (1936-1974). Από τη Δικτατορία του Μεταξά στη Μεταπολίτευση»
- Αρχείο Μίκη Θεοδωράκη
- DIGMA: Δημιουργία ολοκληρωμένης μονάδας τεκμηρίωσης και προβολής της ελληνικής μουσικής
- Μια διαδρομή στη σύγχρονη ελληνική ιστορία μέσα από το Αρχείο Μίκη Θεοδωράκη
- Η ψηφιακή συλλογή της Ταινιοθήκης της Ελλάδας (με δυνατότητα σύνθετης αναζήτησης)

Άλλες πρωτογενείς ιστορικές πηγές

- Η δήλωση του Γ. Σεφέρη [Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού]
- Άρθρο για τη δήλωση Σεφέρη [εφημ. *Μακεδονία* 29/3/1969, σ. 8: αναζήτηση του φύλλου μέσω της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου Εθνικής Βιβλιοθήκης], βλ. Παράρτημα: Κατάλογος πρόσθετου υλικού.
- Πρωτοσέλιδο για την άρση της λογοκρισίας [εφημ. *Μακεδονία* 4/10/1969, αναζήτηση του φύλλου μέσω της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου Εθνικής Βιβλιοθήκης. Το άρθρο συνεχίζεται στη σελίδα 5 και στη σελίδα 7], βλ. Παράρτημα: Κατάλογος πρόσθετου υλικού.
- Η πρώτη συνέντευξη του δικτάτορα προς τους δημοσιογράφους του ελληνικού και ξένου Τύπου, στις 27 Απριλίου 1967 [εφημ. *Μακεδονία* 28/4/1967, αναζήτηση του φύλλου μέσω της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου Εθνικής Βιβλιοθήκης]
- Η ταινία επικαίρων με θέμα τη συνέντευξη του δικτάτορα από το Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο [27/04/1967, Συνέντευξη τύπου του Υπουργού Προεδρίας Κυβερνήσεως Γεωργίου Παπαδόπουλου στην Αθήνα]

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ

επένδυση στην κοινωνία της χώρας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ

2007-2013

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Μεθόδευση της διδασκαλίας

Για την προσπέλαση των προτεινόμενων κειμένων σημαντική μπορεί να αποβεί η εξοικείωση των μαθητών με δεξιότητες που έχουν κατακτήσει στις διδακτικές ενότητες «Χιούμορ και Σάτιρα» και «Στάσεις ζωής σε ποιητικά κείμενα» της Γ' Γυμνασίου και για αυτό προτείνεται το σενάριο να υλοποιηθεί κατά το 3^ο τρίμηνο του σχολικού έτους (περίοδος επίσης όπου, όπως θα φανεί, οι διαθεματικές δραστηριότητες μπορούν να συμβαδίσουν ομαλότερα με το περιεχόμενο των αντίστοιχων γνωστικών αντικειμένων). Αφετηρία και αφόρμηση της διδασκαλίας στην α' φάση είναι οι αλυσιδωτές αντιδράσεις που ακολούθησαν τη δήλωση Σεφέρη το 1969 με αποτέλεσμα την άρση της προληπτικής λογοκρισίας και τη δημοσίευση του συλλογικού τόμου *Δεκαοχτώ κείμενα*. Η προληπτική λογοκρισία και οι αντιδράσεις σε αυτήν γίνονται ο δίαυλος για να εισαχθούν τα παιδιά στην ατμόσφαιρα της εποχής και να κατανοήσουν τα διλήμματα της τέχνης και των διανοουμένων. Στο τέλος της α' φάσης οι μαθητές ιδανικά:

-θα έχουν γνωρίσει τα σχετικά με το καθεστώς λογοκρισίας, τη σιωπή των διανοουμένων και θα έχουν προβληματιστεί σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους επέλεξαν (οι 18 τουλάχιστον) να την σπάσουν,

-θα έχουν έρθει σε επαφή με τη σχετική συμβολή δύο σημαντικών ποιητών της εποχής και τον τρόπο με τον οποίο συνδιαλέγονται με την κοινωνία,

-θα έχουν προβληματιστεί για τον πολιτικό ρόλο της ποίησης και για τους εκφραστικούς τρόπους με τους οποίους αυτός μπορεί να επιτευχθεί, καθώς και για τον ρόλο του αναγνώστη στην απόδοση πολιτικού/κοινωνικού νοήματος στο κείμενο,

-θα έχουν κάνει υποθέσεις ερμηνείας και θα έχουν εμπλακεί σε συζητήσεις για την επαλήθευσή τους,

-θα έχουν εμπλακεί δημιουργικά με δραστηριότητες εύρεσης τίτλων, δημιουργίας εξωφύλλων αλλά και κριτικής ανάγνωσής τους.

Στη β' φάση κάθε ομάδα έχει τριπλό έργο:

-να εκπονήσει μια παρουσίαση των υπό εξέταση κειμένων με βάση κοινούς άξονες, που προκύπτουν από ζητήματα που θίχτηκαν στην προ-αναγνωστική φάση.

-να σχεδιάσει και να κατασκευάσει έργα τέχνης εμπνευσμένα από τα κείμενα και με βάση σύγχρονες τεχνικές (διαθεματική σύνδεση με το μάθημα της Αισθητικής Αγωγής). Τονίζεται εδώ η έννοια του σχεδιασμού καθώς τα μέλη της ομάδας συζητούν και διαπραγματεύονται μεταξύ τους τα σχετικά με την κατασκευή των έργων που ετοιμάζουν ατομικά ή ανά ζεύγη. Κατ' επέκταση, οι μαθητές πρέπει να μπορούν να κάνουν κριτική και να αξιολογούν τα δικά τους έργα και τα έργα των συμμαθητών τους, συνειδητοποιώντας πως υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές και απόψεις γύρω από τα έργα τέχνης.

-να συντάξει περιγραφικά κείμενα συνοδευτικά των έργων τέχνης (διαθεματική σύνδεση με το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας), αξιοποιώντας την εμπειρία τους από τις προφορικές συζητήσεις κατά την πρώτη προ-αναγνωστική φάση.

Στην τρίτη φάση προτείνεται αρχικά μια ενότητα αναστοχασμού και διαμορφωτικής αξιολόγησης. Στο στάδιο αυτό πραγματοποιείται η επιστροφή στο αρχικό κείμενο (στην περίπτωσή μας το «Δώρο ασημένιο ποίημα») και δίνεται έμφαση σε μία πιο προσεκτική, κριτική-αναλυτική ανάγνωση όχι με απότερο σκοπό την εύρεση του «σωστού» νοήματος, αλλά με σκοπό τον εντοπισμό των διαφόρων στοιχείων ενός κειμένου που οδηγούν τον αναγνώστη προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση.

Στη συνέχεια προτείνεται μια ποικιλία μετα-αναγνωστικών δραστηριοτήτων που είτε δίνουν έμφαση στη δημιουργική γραφή είτε αναπτύσσουν περαιτέρω τις δημιουργικές δραστηριότητες στις οποίες έχουν ήδη εμπλακεί: η διαθεματική σύνδεση με τη Γλώσσα και τα Εικαστικά μπορεί να πάρει τη μορφή δημιουργίας μιας ψηφιακής καλλιτεχνικής έκθεσης και ενός πολυμεσικού συνοδευτικού καταλόγου, ενώ η διαθεματική σύνδεση με την Ιστορία τη μορφή συγγραφής μικρών ιστορικών εργασιών με βάση πρωτογενείς πηγές. Στην τελευταία περίπτωση ένας επιπλέον στόχος είναι να σχηματιστεί μια ευρύτερη εικόνα της εποχής, ιστορικά ακριβέστερη, πέρα από τη στενή έμφαση στην τέχνη της αμφισβήτησης.

Πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι τα επιλεγμένα κείμενα είναι ίσης δυσκολίας με κείμενα που συμπεριλαμβάνονται στο σχολικό εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου (που

ανθολογεί ποιήματα όπως το «Δώρο ασημένιο ποίημα» του Ελύτη), ωστόσο δεν παραγνωρίζεται το γεγονός ότι κάποια από αυτά παρουσιάζουν προκλήσεις στην ερμηνευτική τους προσπέλαση. Σκοπός της εργασίας στο πλαίσιο των ομάδων δεν είναι η απόληξη σε μια πλήρη φιλολογική ερμηνεία του κειμένου.¹¹ Ο ρόλος του εκπαιδευτικού σε αυτό το πλαίσιο είναι κρίσιμος: μέσα από την εργασία στην τάξη αλλά και την ψηφιακή κοινότητα πρέπει να βρει μια ισορροπία που θα του επιτρέψει να υποστηρίζει τις ομάδες ώστε να μην αποθαρρυνθούν από στοιχεία που αντιλαμβάνονται ως εμπόδια και να ενθαρρύνει τις διαφορετικές απόψεις εντός των ομάδων, χωρίς να μπει στον πειρασμό να προσφέρει τη δική του, ισχυρή ερμηνεία.

Αναλυτική περιγραφή των φάσεων υλοποίησης του σεναρίου

Α' φάση: Πριν από την ανάγνωση

(5-6 διδακτικές ώρες)

1^η διδακτική ώρα

Τι είδους παιχνίδι είναι αυτό στο οποίο κερδίζει κάτι αυτός που χάνει; Ξεκινώντας με αυτήν την ερώτηση τη διδασκαλία, φέρνουμε στην τάξη το ποίημα του Ελύτη «Δώρο ασημένιο ποίημα» (1971), χωρίς τα περικειμενικά στοιχεία που το συνοδεύουν στο βιβλίο του μαθητή. Στόχος είναι η διαπίστωση της αναγνωστικής ανταπόκρισης σε μια πρώτη ανάγνωση του ποιήματος και η αρχική διερεύνηση των διαφορών της πρόσληψης του ποιητικού λόγου μεταξύ αναγνωστών-μαθητών. Μπορούμε να καταγράψουμε τις αναγνωστικές ανταποκρίσεις των μαθητών πιο συστηματικά, π.χ. μέσω ιδεοθύελλας. Μπορούμε επίσης να τους ζητήσουμε να καταγράψουν σε έναν πίνακα ή σε εννοιολογικό χάρτη τα εξής (Μαρωνίτης 2007):

-λέξεις του ποιήματος που αναφέρονται σε εξωτερικές ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες (ιστορικά σήματα), έστω και μη άμεσα αναγνωρίσιμες.

¹¹ Έχει παρατηρηθεί ότι ερμηνευτικές ερωτήσεις ουσιαστικά (και όχι επιφανειακά) ανοιχτές δυσκολεύουν τους μαθητές, που έχουν συνηθίσει να αναζητούν τη μοναδική απάντηση (την οποία τελικά εκμαιεύει για αυτούς από το κείμενο ο καθηγητής), και όχι να στοχάζονται πάνω στις παραμέτρους της δικής τους αναγνωστικής πρόσληψης.

-λέξεις του ποιήματος που χαρακτηρίζουν την ποιητική πράξη (ποιητικά σήματα),

-την προσωπική τους εκτίμηση για το ποίημα, επιγραμματικά.

Για την παραπάνω δραστηριότητα μπορεί να αξιοποιηθεί και η διαδικτυακή εφαρμογή [Wordle](#) για τη δημιουργία ενός ιδιότυπου πινάκα λέξεων:

Δεν προχωρούμε σε περαιτέρω ερμηνευτικές απόπειρες του ποιήματος, το οποίο σε αυτή τη φάση λειτουργεί ως αφετηρία του προβληματισμού που θα αναπτυχθεί τις επόμενες εβδομάδες. Στη συνέχεια ενημερώνουμε την τάξη ότι τις επόμενες εβδομάδες θα ασχοληθούμε με τα δύο επίπεδα του ποιήματος, θα προσπαθήσουμε δηλαδή να καταλάβουμε ποιοι είναι οι *kairos* στους οποίους αναφέρεται και τι είδους δώρο είναι ένα ασημένιο ποίημα σε ένα παιχνίδι ήτας.

2^η-3^η διδακτική ώρα

Ως αφόρμηση ακούμε το τραγούδι του Γ. Μαρκόπουλου, οι στίχοι του οποίου αποτελούν μια χαρακτηριστική απάντηση που δίνει το 1968 ο συνθέτης στο πρόβλημα της προληπτικής λογοκρισίας που είχε επιβάλλει η στρατιωτική δικτατορία.

Ζαβαρακατρανέμια ζαβαρακατρανέμια

Αλληλούια αλληλούια

Ζαβαρακατρανέμια ίλεως ίλεως

λάμα λάμα νάμα νάμα νέμια

Αλληλούια αλληλούια

Ιλεως ίλεως ίλεως

ίλεως ίλεως νέμια

Ιλεως ίλεως ίλεως ίλεως

λάμα λάμα νάμα νάμα νέμια

Αλληλούια αλληλούια

Καλούμε τα παιδιά να υποθέσουν τη σημασία του και αξιοποιούμε διδακτικά τη σύγχυση που προκαλούν οι στίχοι. Στη συνέχεια δίνουμε την ημερομηνία σύνθεσης του τραγουδιού και τα καλούμε να επαναδιατυπώσουν τις υποθέσεις τους μέσα από ανοιχτό κατευθυνόμενο διάλογο στην ολομέλεια, χωρίς να δώσουμε παραπάνω στοιχεία.

Κατόπιν διαβάζουμε και ακούμε τη «Δήλωση» του Γ. Σεφέρη στις 27.3.1969 και ζητάμε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να συσχετίσουν τα δύο ακούσματα. Αφού έχουμε κινήσει το ενδιαφέρον της τάξης, δίνουμε πια στοιχεία για την εποχή και για την πολιτική λογοκρισίας της χούντας.¹² Στην τάξη πιθανώς να έχουμε μαθητές διαφορετικής εθνικής προέλευσης, επομένως επιχειρούμε να αναδείξουμε το πολιτισμικό κεφάλαιο που αυτοί φέρουν, διευρύνοντας τη συζήτηση: γνωρίζουμε άλλα καθεστώτα με πολιτική λογοκρισίας, έχουμε ακούσει για παρόμοιες εμπειρίες σε άλλες χώρες; Σε περίπτωση που από τη συζήτηση αναδειχθούν βιωματικές ή ιστορικές γνώσεις μαθητών διαφορετικού εθνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου, ο εκπαιδευτικός μπορεί να τροποποιήσει τον σχεδιασμό του, ώστε ειδικά στη β' φάση

¹² Ανάλογα με τον χρόνο που θέλουμε να αφιερώσουμε και την πορεία διδασκαλίας που θα επιλέξει στην πράξη και σε συνθήκες τάξης ο εκπαιδευτικός ή το ενδιαφέρον που θα δείξουν οι μαθητές, μπορούμε επίσης να ζητήσουμε από τους μαθητές να μελετήσουν πρωτογενείς ιστορικές πηγές όπως το άρθρο για τη δήλωση Σεφέρη ή Πρωτοσέλιδο για την άρση της λογοκρισίας (μπορούν να αναζητηθούν μέσω της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου Εθνικής Βιβλιοθήκης και παρατίθενται και στο παράρτημα του σεναρίου) και ένα απόσπασμα «*Δήλωσης των 18*», της επιστολής που έστειλαν 18 διανοούμενοι στις εφημερίδες στις 23 Απριλίου 1969, ωθούμενοι από τη δήλωση του Σεφέρη (για τη σύνδεση με την έκδοση των *Δεκαοχτώ κειμένων βλ. Παπανικολάου 2002*): «*Ελεύθερη πνευματική ζωή δεν μπορεί να υπάρχει όσο λειτουργεί λογοκρισία, που νεκρώνει τη γόνιμη ανταλλαγή ιδεών κι εμποδίζει τον άφοβο διάλογο· όσο απαγορεύονται βιβλία· όσο διώκονται πνευματικοί άνθρωποι για μόνες τις πεποιθήσεις τους. Ελεύθερη πνευματική ζωή δε συμβιβάζεται με την προσπάθεια αφανισμού, στην παιδεία, της ζωντανής μας γλώσσας - της γλώσσας του Εθνικού μας Ύμνου και της δημοτικής μας παράδοσης. Όλ' αυτά τα φαινόμενα συνθέτουν την εικόνα της καταπίεσης που υφίσταται το Πνεύμα στον τόπο, κι αποτελούν μια πτυχή της γενικότερης δοκιμασίας που περνάει η Ελλάδα. Έχουμε συνείδηση πως η πτυχή αυτή, που φυσικό είναι να μας συγκινεί ιδιαίτερα, δεν είναι η μόνη ούτε κι η τραγικότερη. Η ελεύθερία όμως είναι αδιαίρετη, και το πόστο σημαντική είναι η πνευματική ελεύθερία για την αξιοπρέπεια των ανθρώπων και των εθνών, μας το επιβεβαίωσαν, πρόσφατα ακόμα, ο ηρωικός αγώνας των τσεχοσλαβικού λαού για να την κατακτήσει, κι οι διαμαρτυρίες των φιλελευθέρων Ρώσων διανοούμενων, που εξακολουθούν να διώκονται. Τιμούμε τον Γιώργο Σεφέρη, γιατί πρώτος επισήμανε τους κινδύνους, που αυξάνονται όσο παρατείνεται η σημερινή κατάσταση. Ελπίζουμε, η φωνή του μεγάλου ποιητή να μην αποδειχθεί φωνή Κασσάνδρας.*

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό πρόγραμμα για την ανάπτυξη

να συμπεριλάβει κείμενα σχετικά με αυτές.¹³ Στο παρόν σενάριο η 6^η ομάδα ασχολείται με κείμενα που αντιμετωπίζουν τη ναζιστική ή τη σταλινικής προέλευσης λογοκρισία αλλά και με κείμενα που μιλούν αλληγορικά για την ελληνική χούντα αναφερόμενα στις λατινοαμερικανικές δικτατορίες.

Μετά την άρση της προληπτικής λογοκρισίας, στην οποία συνέβαλε η δήλωση του Γ. Σεφέρη, κυκλοφορούν τα *Δεκαοχτώ Κείμενα*, έκφραση αντίστασης του πνευματικού κόσμου. Προβάλλουμε στην ολομέλεια το εξώφυλλο της έκδοσης, την αφιέρωση, τη λίστα περιεχομένων μαζί με τον πρόλογο και συζητάμε με την τάξη τα εξής:

ΔΕΚΑΟΧΤΩ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ
ΝΟΡΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ
ΑΛΕΞ. ΑΡΤΥΡΙΟΥ
ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ
ΛΙΝΑ ΚΑΣΑΓΑΗ
ΝΙΚΟΣ ΚΑΣΔΑΡΑΗΣ
ΛΑΖΑΝΑΡΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ
ΤΑΚΗΣ ΚΟΙΦΟΗΓΑΛΟΣ
ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ
Δ. Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ
ΣΠΥΡΟΣ ΗΛΑΣΚΟΒΙΤΗΣ
ΡΟΔΗΣ ΡΟΥΦΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΙΗ ΤΣΙΤΣΕΑΗ
ΣΤΡΑΤΗΣ ΤΣΙΡΚΑΣ
Θ. Δ. ΦΡΑΓΚΟΗΓΑΛΟΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΕΙΜΩΝΑΣ

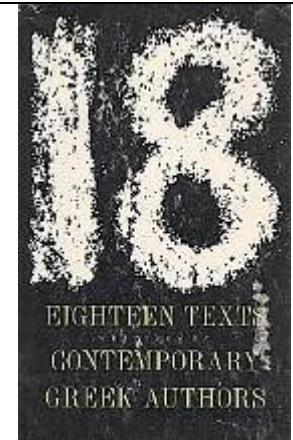
ΚΕΔΡΟΣ

1970

«Παρουσιάζοντας για πρώτη φορά, ύστερα από τρία χρόνια, πρωτότυπη λογοτεχνική εργασία σε τούτο τον τόμο, πιστεύουμε ότι συμβάλλουμε σε μιαν απόπειρα επανατοποθέτησης του προβλήματος του Έλληνα δημιουργού κάτω από τις σημερινές συνθήκες.

Η άρση της προληπτικής λογοκρισίας δεν αρκεί για τη χειραφέτηση της πνευματικής ζωής ενός τόπου, όταν μεγάλες ζωτικές περιοχές εξακολουθούν να περιβάλλονται από πλέγματα που καθιστούν ανέφικτη την εξαντλητική περιγραφή και αξιολόγησή τους....

Μολοντούτο, ύστερα από ώριμη στάθμιση, επιχειρούμε να επαναλάβουμε, με τον εκφραστικό μας τρόπο ο καθένας, την

Το εξώφυλλο της αγγλικής μετάφρασης του 1972. Harvard University Press.

¹³ Η αξιοποίηση των πρότερων γνώσεων των μαθητών δεν πρέπει να συνεπάγεται ωστόσο την εδραίωση μιας διαφοράς: δεν σημαίνει ότι οι αλλοδαποί μαθητές θα ασχοληθούν μόνο με κείμενα της δικής τους κουλτούρας, αντίθετα στόχος είναι ο κάθε μαθητής να έρχεται σε επαφή με κείμενα της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

πίστη μας σε κάποιες θεμελιακές αξίες, με πρώτη ανάμεσά τους το δικαίωμα της ελεύθερης πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας, που δεν θα παύσουμε να διεκδικούμε και που συνδέεται αναπόσπαστα με το σεβασμό της γνώμης και της αξιοπρέπειας όλων ανεξαιρέτως των δημιουργών, αλλά και του κάθε ανθρώπου.

Την κοινή μας τούτη πίστη και διεκδίκηση, που μας ενώνει πέρα από διαφορές αντιλήψεων και τεχνοτροπιών, έρχεται να υπογραμμίσει η σημερινή ομαδική μας παρουσία. Κρίναμε ταιριαστό να προτάξουμε τιμητικά στα δικά μας κείμενα ένα ποίημα του Σεφέρη, δημοσιευμένο σε ξένες χώρες αλλά ανέκδοτο στη γλώσσα του.»

'Αλλά Θεά, δέν ήμπορδω ν' ἀκούσω τῇ φωνῇ σου.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ
(Έλεύθερος πολιορκημένος, Σχεδίασμα Γ')

Η προμετωπίδα του τόμου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόσλαπος:	
ΤΙΤΛΟΣ ΞΕΦΗΡΗΣ	
Οι τάξεις της "Άη Νικόλα	
ΚΑΙ ΤΣΙΤΣΙΒΑΝΗ, Μικρός θεάτρος	17
ΤΑΚΗΣ ΚΟΥΤΟΦΟΙΔΑΣ, Ο φάντας	23
ΣΠΥΡΟΣ ΠΛΑΣΚΟΒΙΤΗΣ, Το ραντέρ	51
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ, Επιστρέφοντας	51
ΤΑΚΗΣ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ, Νόχτας	69
ΝΟΡΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ, Νέα μαρτυρία	79
ΡΩΜΗΣ ΡΟΓΖΟΥ, Ο θεοφίλος	85
ΠΗΓΡΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΣ, Ο γιατρός Ιωάννης	99
Θ. Α. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ, Η/να πρακτορεύει	105
ΣΤΡΑΤΗΣ ΤΣΙΡΚΑΣ, Άλλαξεναριά	115
ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Ο σύζος	121
Δ. Κ. ΜΑΖΩΝΙΤΗΣ, Τερασίες και μάθη	126
ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΓΑΛΗΣ, Τάνις	136
ΒΑΚΑΖΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ, Ο γάφος	138
ΜΙΧΗΣ ΚΟΙΖΜΑΝΤΑΡΙΕΣ, Τάχις Καρική στο βράχο	151
ΑΙΓΑΙΑ ΚΑΣΣΑΛΑΝΗ, Σήραξ διδάσκος	157
ΑΛΕΞ. ΛΕΤΤΙΡΙΟΥ, Το ζήτει μιας γλάσσας και η γλάσσα δεν θέτει	159
ΟΙ ΣΠΥΡΑΦΙΕΣ	206

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό πρόγραμμα για την ανάπτυξη

-Πότε εκδίδεται ο συγκεκριμένος τόμος και με ποιο σκοπό;

-Ποιοι είναι οι πιθανοί λόγοι επιλογής του τίτλου;¹⁴ Εσείς τι τίτλο θα δίνατε;

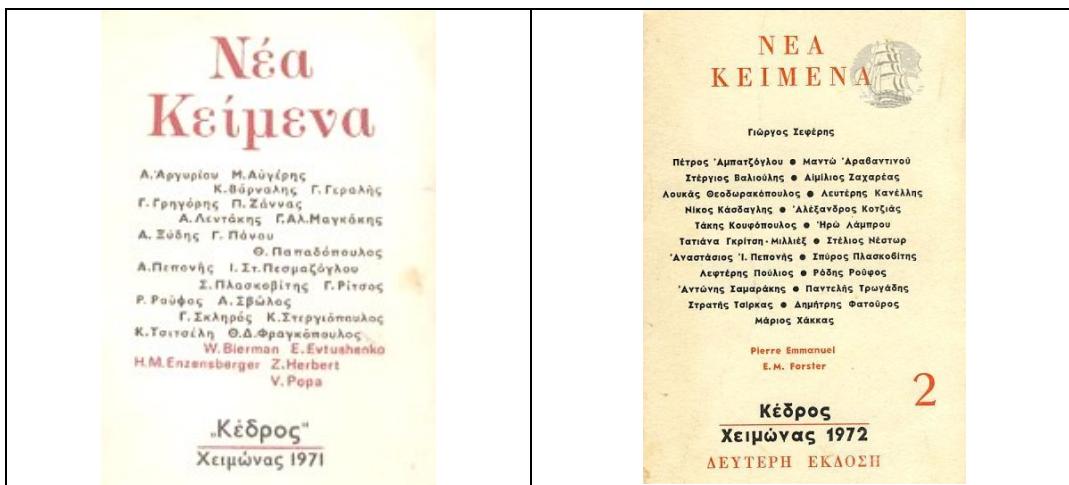
-Πώς κρίνετε την επιλογή της προμετωπίδας;

-Τι παρατηρούμε για τον σχεδιασμό του εξωφύλλου της ελληνικής έκδοσης; Τι για το εξώφυλλο της αγγλικής έκδοσης; Πώς ερμηνεύετε τη διαφορά τους; Ποιο εξώφυλλο προτιμάτε;

-Πώς διακρίνεται τυπογραφικά η συμμετοχή του Σεφέρη; Γιατί;

-Οι δικές μας ιδέες για εξώφυλλο (επιγραμματικά).

Μπορούμε επιπλέον να δώσουμε και τα εξώφυλλα των δύο επόμενων αντίστοιχων συλλογών, με στόχο να δείξουμε και τη συνέχεια μεταξύ τους, καθώς κάποιες ομάδες θα εξετάσουν κείμενα από αυτές:

Στο σημείο αυτό ο εκπαιδευτικός μπορεί να αρχίσει να κατευθύνει την τάξη και προς τον δικτυακό χώρο της ψηφιακής κοινότητας που θα έχει ήδη δημιουργηθεί στο Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, στην οποία σε πρώτη φάση, προκειμένου να

¹⁴ Εδώ ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να έχει υπόψη και τη σχετική παράγραφο στον Νόμο περί Τύπου που ίσχυσε μετά την άρση της προληπτικής λογοκρισίας, ότι ο τίτλος κάθε έργου θα πρέπει να ανταποκρίνεται απόλυτα στο περιεχόμενό του (αλλά και τη γενικότερη εμμονή της λογοκρισίας στην κυριολεξία, σε αντίθεση με τη χρήση του μεταφορικού λόγου που χρησιμοποιεί η εξουσία). Γενικότερα θα πρέπει να επισημανθεί ότι η άρση της προληπτικής λογοκρισίας δεν συνεπάγεται και την άρση της εκ των υστέρων απαγόρευσης και κυρώσεων. Τα Δεκαοχτώ κείμενα εκδίδονται σε ένα αυταρχικό καθεστώς απαγορεύσεων, κάτι που μπορεί να προκύψει μέσα από τη συζήτηση για τον πρόλογο του βιβλίου.

εξοικειωθούν οι μαθητές με το περιβάλλον, μπορεί να αναρτήσει επιπλέον υποστηρικτικό υλικό.¹⁵ Ως μια μικρή δραστηριότητα για το σπίτι μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να αναζητήσουν τραγούδια που συνδέθηκαν με πολιτικά ή κοινωνικά γεγονότα ανά τον κόσμο (σύγχρονα ή παλαιότερα) ή «πολιτικά» τραγούδια της εποχής της δικτατορίας (ρωτώντας το συγγενικό και φιλικό περιβάλλον τους ή ανατρέχοντας στο Μουσικό Ανθολόγιο Γυμνασίου που διαθέτουν) και να τα μοιραστούν με τους συμμαθητές τους μέσα από την ψηφιακή κοινότητα.

Στην επόμενη διδακτική ώρα, μοιράζουμε σε κάθε μαθητή και μαθήτρια από ένα τετράγωνο κομμάτι γύψο και ρωτάμε την άποψή τους α) για το αν το κομμάτι αυτό μπορεί να θεωρηθεί έργο τέχνης β) για το αν θεωρούν ότι το κομμάτι γύψου μπορεί να έχει κάποια σχέση με όσα έχουμε συζητήσει στις προηγούμενες ώρες (ίσως έχουν ακούσει για τον περίφημο λόγο του Παπαδόπουλου ή μπορεί και να τον αγνοούν εντελώς). Κατόπιν προβάλλουμε σε οθόνη το έργον του Βλάσση Κανιάρη, *Ανάκριση* (1969). Πρόκειται για έργο από την εικαστική έκθεση τον Μάιο του 1969 στη «Νέα Γκαλερί» της Αθήνας· αντί καταλόγου οι επισκέπτες έπαιρναν ένα κομμάτι γύψου με ένα πάνινο κόκκινο γαρύφαλλο, προσαρμοσμένο έτσι ώστε να φαίνεται ότι από εκεί ανθίζει (σημάδι ζωής).

Στη συνέχεια προχωράμε σε έργα τέχνης της περιόδου που επιχειρούν να «κιλήσουν» κοινωνικά, με μια ποικιλία από τεχνικές και διαβαθμίσεις από τη ρεαλιστική αναπαράσταση ως τον συμβολισμό ή την αλληγορία.¹⁶ Ενδεικτικά δίνονται τα παρακάτω (βλ. και Ganiti 2009). Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Αισθητικής Αγωγής μπορούν οι ίδιοι οι μαθητές να αναζητήσουν και να καταρτίσουν έναν σχετικό κατάλογο (ανατρέχοντας και στην διερευνητική μετασελίδα του Ψηφιακού Σχολείου [«Μνήμη Πολυτεχνείου»](#)):

¹⁵ Π.χ. για το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, ενδιαφέρον έχει το βίντεο με την [7λεπτη έναρξη της Θεατρικής παράστασης «Το Μεγάλο μας Τσίρκο»](#), που παίχτηκε για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας και απαγορεύτηκε από τους λογοκριτές (το συγκεκριμένο απόσπασμα προέρχεται από την αναβίωση της παράστασης αμέσως μετά την πτώση της Δικτατορίας και είναι μια σατιρική ανασκόπηση της επταετίας).

¹⁶ Με την αλληγορία στην τέχνη έχουν ήδη ασχοληθεί στο μάθημα των εικαστικών της Β' Γυμνασίου, στην [αντίστοιχη ενότητα](#).

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΣΠΑ 2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΣΠΑ 2007-2013

Μαρία Καραβέλα, "περιβάλλον"
στην γκαλερί Άστρο (1970)

Μαρία Καραβέλα,
"περιβάλλον" στο Χίλτον
(1971)

Βλάσσης Κανιάρης, *Ανάκριση*
(1969) [πηγή: Ψηφιακή πλατφόρμα ΙΣΤΕ]

Γ. Γαΐτης, *H δολοφονία της ελευθερίας* (1968)
[πηγή: Ιδρυμα Θεοχαράκη]

Γ. Γαΐτης,
Λαθραναγώστες (1969)

Κώστας Τσόκλης, Είμαστε όλοι υπέύθυνοι (1972, Εθνική Πινακοθήκη)

Δημοσθένης Κοκκινίδης, *Tων δε κακών μνήμη* (σειρά έργων, ΕΜΣΤ)
1967

Δημήτρης Αλειθηνός,
Συμβάν (1973)

Τάσσος, «Στον ψαρών την ολόμαυρη ράχη», 1971

μαθητές για να δομήσουν το νόημα του εξωφύλλου του βιβλίου της έκδοσης των Δεκαοχτώ κειμένων που τους είχε ζητηθεί ως εργασία για το σπίτι και ενθαρρύνονται να αναστοχαστούν και να συνδέσουν τον δικό τους προβληματισμό με τη συζήτηση για τους εκφραστικούς τρόπους που προηγήθηκε.

Εδώ, πλέον, τίθεται με μεγαλύτερη σαφήνεια το πρόβλημα προς διερεύνηση στη β' φάση, της ανάγνωσης κειμένων ανά ομάδες: με ποιους τρόπους μπορεί να «μιλήσει» η λογοτεχνία σε συνθήκες αυταρχισμού; Παροτρύνονται οι μαθητές να διευρύνουν το θέμα και με δικές τους ανησυχίες. Επισημαίνεται ότι στην α' φάση η πορεία της διδασκαλίας χαρακτηρίζεται από έναν ισχυρό καθοδηγητικό ρόλο του εκπαιδευτικού καθώς επιλέγει το μαθησιακό υλικό και θέτει τα ερωτήματα (χωρίς ωστόσο να προσφέρει και καθοδηγητικές ερμηνείες). Στην επόμενη φάση η διδασκαλία μπορεί να αποκτήσει μεγαλύτερο συμμετοχικό χαρακτήρα: να διατυπωθεί το βασικό πρόβλημα προς διερεύνηση μαζί με τους μαθητές, η επιλογή των κειμένων να γίνει από κοινού, τα βασικά στοιχεία της τελικής παρουσίασης να καθοριστούν μέσα από συζήτηση κλπ. Η παραδειγματική μορφή αυτού του σεναρίου αναγκαστικά προδιαγράφει μια πιο συγκεκριμένη πορεία διδασκαλίας, η οποία θα πρέπει να λειτουργήσει όχι ως έτοιμη συνταγή αλλά ως μία από τις πολλές δυνατές διαδρομές της διδασκαλίας. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι δραστηριότητες σε αυτήν την ενδεικτική διδακτική πορεία.

B' Φάση: Ανάγνωση

Η τάξη σε ομάδες μελετά ολόκληρα κείμενα (14 ώρες = 7 εβδομαδιαία δίωρα)²⁰.

Στην αρχή της β' φάσης ορίζονται οι ομάδες εργασίας. Για τον χωρισμό των ομάδων ο εκπαιδευτικός έχει στη διάθεσή του μια σειρά από κριτήρια, ανάμεσα στα οποία μπορεί να είναι:

-η δημιουργία ομάδων ανάλογα με τα συμπεράσματα από την αξιολόγηση της εκπόνησης των δύο προηγούμενων θεματικών ενοτήτων στη διάρκεια της χρονιάς²¹.

²⁰ Προαιρετικά μπορούν να προστεθούν 2 ώρες από το μάθημα της Αισθητικής Αγωγής και 2 ώρες από το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας.

Υπενθυμίζουμε ότι για τις ανάγκες του παρόντος σεναρίου υποθέτουμε ότι η ενότητα «Άτομο και Κοινωνία» διδάσκεται κατά το τελευταίο τρίμηνο, χωρίς αυτό να είναι πάντως δεσμευτικό: λόγου χάρη σε μαθητές που φαίνεται να μην έχουν κατακτήσει τη δεξιότητα εντοπισμού και αξιολόγησης «στάσεων ζωής σε ποιητικά κείμενα» μπορούν να ανατεθούν ποιητικά κείμενα, ώστε να έχουν μια ακόμα ευκαιρία να εμπεδώσουν προηγούμενες γνώσεις/δεξιότητες,

-η δημιουργία (ετερογενών ή ομοιογενών) ομάδων ανάλογα με τις αναγνωστικές ανταποκρίσεις στο ποίημα του Ελύτη,

- η δημιουργία (ετερογενών ή ομοιογενών) ομάδων ανάλογα με το έργο τέχνης που επέλεξε κάθε μαθητής ή μαθήτρια, και ούτω καθεξής.

Εφόσον το σενάριο εκπονείται με τη συνεργασία των καθηγητών της Ιστορίας, της Γλώσσας ή/και της Αισθητικής Αγωγής, η δημιουργία ομάδων μπορεί να λάβει υπόψη και την επίδοση των μαθητών στα συγκεκριμένα αντικείμενα.

Οι πρώτες 10 διδακτικές ώρες (5 περίπου εβδομάδες) αφιερώνονται στην ομαδική εργασία. Στις 4 τελευταίες διδακτικές ώρες γίνονται οι παρουσιάσεις των 6 ομάδων. Σε αυτές μπορούν να προστεθούν και 1-2 ώρες από το μάθημα της Αισθητικής Αγωγής και ένα ακόμα δίωρο από το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας.

Δραστηριότητες ανά ομάδα

Στην τελική παρουσίαση όλων των ομάδων θα περιλαμβάνονται τα παρακάτω στοιχεία, τεκμηριωμένα με αποσπάσματα από το κείμενο²¹:

- Ποια ιστορικά στοιχεία για τον συγγραφέα θεωρείτε σημαντικά και γιατί;
- Ποια η χρονική στιγμή της συγγραφής; Πώς σχετίζεται με τη χρονική στιγμή της αφήγησης (εφόσον έχουμε αφηγηματικό κείμενο);

²¹ Υπενθυμίζουμε ότι για τις ανάγκες του παρόντος σεναρίου υποθέτουμε ότι η ενότητα «Άτομο και Κοινωνία» διδάσκεται κατά το τελευταίο τρίμηνο, χωρίς αυτό να είναι πάντως δεσμευτικό.

²² Σύμφωνα με το νέο πρόγραμμα σπουδών ([Οδηγός Εκπαιδευτικού για τη Διδασκαλία της Λογοτεχνίας στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση \(2011\)](#)), η παρουσίαση καλό είναι να έχει τα εξής διακριτά μέρη: α) Σύντομη αναφορά στα βασικά στοιχεία. β) Ανάγνωση χαρακτηριστικών αποσπασμάτων. γ) Παρουσίαση εργασιών.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- Πότε και πού εκτυλίσσεται; Σημειώστε, αν υπάρχει, μια λεπτομέρεια της εποχής κατά την οποία ξετυλίγονται τα γεγονότα ή η ποιητική αφήγηση.
- Ποιος μιλά και σε ποιο (γραμματικό) πρόσωπο;
- Πότε και πού έγινε η (πρώτη) ανάγνωση; Σε ποιον αναγνώστη απευθύνεται;
- Ποιο είναι το θέμα; Πρόκειται για προϊόν καθαρής φαντασίας ή βασίζεται σε πραγματικά γεγονότα (ή κάτι ενδιάμεσο);
- Ποια η σχέση του τίτλου με το κείμενο; Ποιον άλλον τίτλο θα προτείνατε;
- Τρόποι με τους οποίους «μιλάνε» τα συγκεκριμένα κείμενα για την «κοινωνία» της εποχής τους. Πιθανές ερμηνείες της επιλογής των συγκεκριμένων τεχνικών και στρατηγικών από τους συγγραφείς.
- Ομοιότητες και διαφορές των κειμένων (στο πλαίσιο κάθε ομάδας)
- Επιλέξτε ένα απόσπασμα που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως εναλλακτική προμετωπίδα στην έκδοση των *Δεκαοχτώ κείμενων*.

- Αν ίσχυε η προληπτική λογοκρισία, θα εγκρίνονταν προς δημοσίευση τα συγκεκριμένα κείμενα; Παρουσιάστε όλες τις σχετικές απόψεις των μελών της ομάδας.
- Στη σημερινή εποχή με τα διαθέσιμα ψηφιακά μέσα, ποιο μέσο και γιατί θα αξιοποιούσατε για μια λογοτεχνική πράξη αντίστασης προς ένα καταπιεστικό καθεστώς;
 - Επιπλέον προτείνονται οι παρακάτω άξονες ανάγνωσης ανάλογα με τα κείμενα που έχει αναλάβει κάθε ομάδα, τους οποίους ο κάθε εκπαιδευτικός μπορεί να τροποποιήσει, εξειδικεύσει και προσαρμόσει στις ανάγκες και τις δυνατότητες της εκάστοτε τάξης.

1^η ομάδα

Κείμενα:

Ρόδης Ρούφος, «Ο υποψήφιος» (από τον τόμο *Δεκαοχτώ κείμενα*)

ή/και Αντώνης Σαμαράκης, «Το διαβατήριο» (από τον τόμο *Νέα Κείμενα 2*)

2^η ομάδα

Κείμενα:

Καίη Τσιτσέλη, «Μικρός διάλογος» (από τον τόμο *Δεκαοχτώ κείμενα*)

Μάριος Χάκκας, «[Το ψαράκι της γυάλας](#)» (από τον τόμο *Νέα Κείμενα 2*)

Πρόσθετος άξονας ανάγνωσης για την τελική παρουσίαση

Σχέση των ηρώων με την κοινωνία της εποχής τους, η στάση του αφηγητή απέναντι τους και πιθανές ερμηνείες της (αμφίσημης) τελικής αντίδρασής τους σε κάθε διήγημα (με την οδηγία να καταγραφούν όσο το δυνατόν περισσότερες διαφορετικές απόψεις)²³.

3^η ομάδα

Κείμενα:

Θανάσης Βαλτινός, «Ο γύψος» (από τον τόμο *Δεκαοχτώ κείμενα*)

Η πρώτη συνέντευξη του δικτάτορα προς τον ελληνικό και ξένο Τύπο (27.4.1967), όπως δημοσιεύεται την επόμενη μέρα στην εφημ. *Μακεδονία*. (αναζήτηση του φύλλου μέσω της [Ψηφιακής Βιβλιοθήκης Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου Εθνικής Βιβλιοθήκης](#)) και όπως παρουσιάζεται σε [τανία επικαίρων με θέμα τη συνέντευξη \(Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο\)](#).

Πρόσθετος άξονος ανάγνωσης για την τελική παρουσίαση

Ο τρόπος παρουσίασης της ομιλίας του δικτάτορα στην εφημερίδα (τίτλος, σύνθεση πρωτοσέλιδου κλπ.) και στα *Επίκαιρα* (στοιχεία της ομιλίας που επιλέγονται προς παρουσίαση κλπ.) και σε αντίστιξη οι αφηγηματικές στρατηγικές του κειμένου: ποια η σχέση με την ομιλία, ποιο στοιχείο επιλέγει να θεματοποιήσει, με ποιον τρόπο «μιλάει» το κείμενο για την εποχή του;

²³ Η καταληκτική παράγραφος του διηγήματος της Τσιτσέλη («Μικρός διάλογος»): *Ο επιβάτης κατέβηκε, ακόμη αναποφάσιστος. Ο οδηγός σήκωσε γρήγορα τη σημαία των ταξίμετρον και ζεκίνησε μ' ένα απότομο στρίγγλισμα στα λάστιχα. Σαν κλέφτες, χωρίσανε και τραβήξανε το δρόμο τους.*

4^η ομάδα

Κείμενα:

Μ. Αναγνωστάκης, ποήματα από τη συλλογή *O Στόχος* (α' δημοσίευση Δεκαοχτώ κείμενα, 1970): «Στο παιδί μου» (έχει ήδη συζητηθεί στην α' φάση), «Ποιητική», «Επίλογος».

Τίτος Πατρίκιος, «Στίχοι 2» και «Στίχοι 3»

«Στίχοι, 2»	«Οι στίχοι, 3»
<p>Στίχοι που κραυγάζουν στίχοι που ορθώνονται τάχα σαν ξιφολόγχες στίχοι που απειλούν την καθεστηκυία τάξη και μέσα στους λίγους πόδες τους κάνουν ή ανατρέπουν την επανάσταση, άχρηστοι, ψεύτικοι, κομπαστικοί, γιατί κανένας στίχος σήμερα δεν ανατρέπει καθεστώτα κανένας στίχος δεν κινητοποιεί τις μάζες. (Ποιες μάζες; Μεταξύ μας τώρα – ποιοι σκέφτονται τις μάζες; Το πολύ μια λύτρωση ατομική, αν όχι ανάδειξη.) Γι' αυτό κι εγώ δε γράφω πια για να προσφέρω χάρτινα ντουφέκια όπλα από λόγια φλύαρα και κούφια. Μόνο μιαν άκρη της αλήθειας να σηκώσω να ρίξω λίγο φως στην πλαστογραφημένη μας ζωή. Όσο μπορώ, κι όσο κρατήσω</p> <p>1954 (<i>Μαθητεία, 1952-1963</i>)</p>	<p>Κανένας στίχος δεν ανατρέπει καθεστώτα είχα γράψει πριν από χρόνια κι ώς σήμερα μου το καταλογίζουν. Ομως οι στίχοι κάνουν τη δική τους δουλειά δείχνουν τα καθεστώτα, τα κατονομάζουν ακόμα κι όταν πάνε να εξωραϊστούν ν' ανακανίσουν λίγο τη βιτρίνα ν' αλλάξουν επωνυμία και ταμπέλα [...] Οι στίχοι δεν ανατρέπουν καθεστώτα μα σίγουρα ζούνε πιο πολύ απ' όλες τις καθεστωτικές αφίσες.</p> <p style="text-align: right;">Αντικρυστοί Καθρέφτες, 1988</p>

5^η ομάδα

Κείμενα:

Γιώργος Σεφέρης, «[Επί Ασπαλάθων](#)» (31.3.1971, αργότερα στη συλλογή Νέα Κείμενα 2), μαζί με τα αυτοσχόλια και το επίγραμμα [«Από βλακεία»](#) (στον φάκελο του [ΕΚΕΒΙ](#)).

Γιάννης Ρίτσος: «Ούτε η Μυθολογία» (Λέρος, 31.III.68), «Ο Ηρακλής κι εμείς» (Λέρος, 23.III.68), σε συνδυασμό με το παρακάτω απόσπασμα επιστολής για το συγκεκριμένο ποίημα: «το «Ο Ηρακλής κι εμείς», το θεωρώ το χειρότερο ποίημα των Επαναλήψεων κι ήξερα πως θ' άρεσε περισσότερο. Είπα στην αρχή να μην το δημοσιεύσω, κι όμως υποχώρησα στην ειλικρινή ανάγκη που μ' έκανε μιαν ορισμένη στιγμή να το γράψω, και στην ανάγκη των άλλων που "γνώριζα" ήδη πως κάτι τέτοιο περιμένουν. Μα είναι κακό και σαν ποίημα (πολύλογη και περιγραφική η αρχή του, φτηνό το τέλος του, δήθεν επιγραμματικό) και στην ουσία του –έχει μιαν αντιπαθητική ματαιοδοξία "ενδεδυμένη" τη μετριοφροσύνη [...]. Κι είμαι βέβαιος πως πάλι θα ξαναγράψω τέτοια ποιήματα, όχι για να "αρέσουν", αλλά γιατί θα μου είναι πάλι προσωπικά και γενικά αναγκαίο²⁴.

²⁴ «Φαύλος κύκλος». Από επιστολή στη Χρύσα Προκοπάκη, 15.5.1972. Παρατίθεται στο Κόκορης, 2010: 300.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

«Ο Ηρακλής κι εμείς»

Μεγάλος και τρανός, σου λένε, τέκνο Θεού, κι ένα σωρό δασκάλοι από πάνω: —

ο γέρο-Λίνος, γιος του Απόλλωνα, ναν του μαθαίνει γράμματα· ο Εύρυτος

την τέχνη του τοξότη· ο Εύμολπος, γιος του Φιλάμμωνα,
τραγούδι και λύρα· και, το πιο σπουδαίο απ' όλα, ο γιος του Ερμή, ο Αρπάλυνκος,

που τα παχιά, τα τρομερά του φρύδια πιάναν το μισό του κούτελο,
του 'μαθε για τα καλά την τέχνη των Αργείων: — την τρικλοποδιά· — με τούτην

κερδίζονται τα πιο πολλά, στην πυγμαχία, στην πάλη, και στα Γράμματα ακόμα.

Όμως εμείς, τέκνα θνητών, δίχως δασκάλους, με δικιά μας μόνο θέληση

μ' επιμονή κι επιλογή και βάσανα, γίναμε αυτό που γίναμε. Καθόλου δεν νιώθουμε πιο κάτου, μήτε χαμηλώνουμε τα μάτια. Μόνες περγαμηνές μας: τρεις λέξεις: Μακρόνησος, Γυάρος και Λέρος. Κι αν αδέξιοι

μια μέρα σάς φανούν οι στίχοι μας, θυμηθείτε μονάχα πως γραφτήκαν

κάτω απ' τη μύτη των φρουρών, και με τη λόγχη πάντα στο πλευρό μας.

Κι ούτε χρειάζονται δικαιολογίες, —πάρτε τους γυμνούς, έτσι όπως είναι,—

πιότερα ο Θουκυδίδης ο στεγνός θα σας πει απ' τον περίτεχνο τον Ξενοφώντα.

Λέρος, 23.III.68

«Ούτε η Μυθολογία»

Έτσι τελειώνει η μέρα, με περίλαμπρα χρώματα, τόσο όμορφα, δίχως να συμβεί τίποτα για μας. Οι φρουροί ξεχασμένοι στα φυλάκια.

Μια βάρκα πλέει στα ρηχά, σ' ένα χρυσό και ρόδινο, ξένο·

τα δίχτυα μες στο βούρκο να ψαρεύουν μαύρα ψάρια παχιά και γλοιώδη αντανακλώντας τις λάμψεις του λυκόφωτος. Κι ύστερα, που άναψαν οι λάμπες

μπήκαμε μέσα κι ανατρέξαμε και πάλι στη Μυθολογία, αναζητώντας κάποια βαθύτερη συσχέτιση, μια μακρινή, γενική αλληγορία να πραύνει τη στενότητα του ατομικού κενού. Δε βρήκαμε τίποτα.

Φτωχά μας φάνηκαν και τα κουκιά του ροδιού κι η Περσεφόνη μπροστά στη νύχτα που κατέβαινε βαριά και στην απόλυτη απουσία.

Λέρος, 31.III.68

6^η ομάδα:

Κείμενα:

Μίλαν Κούντερα, *To αστείο* (σ. 43-73, τα 5 πρώτα κεφάλαια του γ' μέρους)

ή/και Μπέρτολτ Μπρεχτ, «[Ο σπιούνος](#)».

Πέρα από την προετοιμασία της τελικής παρουσίασης, προτείνεται μια κοινή δραστηριότητα για όλες τις ομάδες, που εκπονείται παράλληλα με την προετοιμασία της τελικής παρουσίασης: τα μέλη κάθε ομάδας ατομικά ή σε εταιρικά σχήματα (ανά δύο) αναλαμβάνουν τον σχεδιασμό, τη δημιουργία προσχεδίων, την υποβολή των προσχεδίων προς συζήτηση στο πλαίσιο της ομάδας και την τελική κατασκευή ενός έργου τέχνης, συμβατικού ή ψηφιακού. Το έργο τέχνης θα πρέπει να συνομιλεί με κάποιο από τα κείμενα που μελετά η ομάδα και μπορεί να αφορά ό,τι θέμα απασχολεί τους μικρούς δημιουργούς του (π.χ. ένα σύγχρονο κοινωνικό πρόβλημα).

Για τη δημιουργία του μπορούν να ανατρέξουν στις τεχνικές που έχουν διδαχθεί στο μάθημα της Αισθητικής Αγωγής και να ζητήσουν τη βοήθεια του καθηγητή τους. Αν υπάρχει περιθώριο, η δραστηριότητα αυτή μπορεί να υλοποιηθεί από κοινού με τον καθηγητή της Αισθητικής Αγωγής και να αφιερωθούν κάποιες ώρες από αυτό το γνωστικό αντικείμενο για τον σχεδιασμό ή την τελική παρουσίαση του έργου²⁵. Τα κριτήρια τελικής αξιολόγησης των έργων θα διαμορφωθούν μετά από συζήτηση σε επίπεδο ολομέλειας: οι μαθητές, με βάση και την εμπειρία τους από την «ανάγνωση» έργων τέχνης στην α' φάση, θα πρέπει να καταλήξουν σε μια σειρά από άξονες, με βάση τους οποίους θα ξεκινήσουν τον σχεδιασμό τους.

Επιπλέον κάθε έργο τέχνης συνοδεύεται από μια περιγραφική παράγραφο στην οποία οι δημιουργοί του θα παρουσιάζουν το θέμα του, τον λόγο επιλογής του συγκεκριμένου τρόπου σύνθεσης. Για την συγγραφή του περιγραφικού κειμένου μπορεί να αξιοποιηθεί ένα διδακτικό δίωρο στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας.

Κατά την τελική παρουσίαση τόσο των κειμένων όσο και των έργων τέχνης θα δοθεί έμφαση στην πολυπρισματική «ανάγνωσή» τους, στους πολλαπλούς

²⁵ Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών των Εικαστικών είναι «ανοικτού» τύπου. Δεν προσδιορίζουν εντελώς καθορισμένη διδακτέα ύλη, αλλά προτείνουν άξονες περιεχομένου.

τρόπους ερμηνευτικής πρόσληψης αλλά και στον βαθμό στον οποίο ο τρόπος σύνθεσης του κειμένου ή του έργου τέχνης επηρεάζει την ερμηνεία του. Οι μαθητές θα πρέπει να επιχειρηματολογήσουν και να στοχαστούν πάνω στις τροπολογικές επιλογές των συγγραφέων που μελέτησαν αλλά και στις δικές τους σχεδιαστικές επιλογές (επιλογή τίτλου, αναλογικού ή ψηφιακού μέσου, υλικού, χρωμάτων, σύνθεσης, οπτικής γωνίας κλπ.). Ο εκπαιδευτικός φροντίζει μεταξύ των παρουσιάσεων να γίνονται συζητήσεις και να τίθενται προβληματισμοί που συνδέουν τις παρουσιάσεις μεταξύ τους.

Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης τηρείται ημερολόγιο εργασίας (με τη μορφή αναρτήσεων στην ψηφιακή κοινότητα της τάξης στο Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο). Με το πέρας των δύο πρώτων εβδομάδων κάθε ομάδα αναρτά στην ψηφιακή κοινότητα τις ψηφιακές ή άλλες πηγές έχει χρησιμοποιήσει για την άντληση βιογραφικών στοιχείων για τους συγγραφείς καθώς και τις βασικές πληροφορίες για τα κείμενα που εξετάζει (π.χ. ημερομηνία συγγραφής). Ο εκπαιδευτικός σε αυτήν τη φάση μπορεί να επέμβει υποστηρικτικά δίνοντας κατευθύνσεις ή επιπλέον υλικό, αν απαιτείται. Με το πέρας των πέντε εβδομάδων και πριν την τελική παρουσίαση των εργασιών θα πρέπει να έχουν αναρτηθεί όλο το υλικό που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της σχετικής παρουσίασης. Επιπλέον, κατά τη φάση της εργασίας των ομάδων, οι μαθητές αναρτούν αρχικές ιδέες και προσχέδια για το έργο τέχνης που θα δημιουργήσουν και δέχονται ανατροφοδότηση από τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, μία διαδικασία πολύ σημαντική ώστε να δοθεί έμφαση στη διαδικασία σχεδιασμού και παραγωγής, και όχι μόνο στο τελικό προϊόν. Ο βασικότερος ρόλος του εκπαιδευτικού είναι να αναδείξει τις διαφορετικές αναγνωστικές ανταποκρίσεις.

Με το πέρας της β' φάσης οι μαθητές έχουν ολοκληρώσει την ανάγνωση των κειμένων, τα έχουν παρουσιάσει ως ομάδα και έχουν δημιουργήσει ένα έργο τέχνης που συνομιλεί με κάποιο από αυτά, παρουσιάζοντας τη διαδικασία σύνθεσης και την πηγή έμπνευσης σε ένα συνοδευτικό κείμενο, ενταγμένο στο συγκεκριμένο επικοινωνιακό πλαίσιο.

Γ' Φάση: Μετά την ανάγνωση

6 διδακτικές ώρες (και 2 διδακτικές ώρες στο μάθημα της Ιστορίας ή της Γλώσσας)

Μετά τις παρουσιάσεις πραγματοποιείται αναστοχαστική συζήτηση στην ολομέλεια: με ποιους λογοτεχνικούς (αφηγηματικούς και εκφραστικούς) τρόπους μίλησαν τα διάφορα κείμενα για το πρόβλημα της εποχής τους; Μπορούμε να τους ονοματίσουμε (π.χ. αλληγορία); Μπορούμε να διακρίνουμε τις διαφορές μεταξύ τους; Μπορούμε να βρούμε ανάλογα παραδείγματα από προηγούμενα αναγνώσματά; Θεωρούμε κάποιον από τους λογοτεχνικούς αυτούς τρόπους πιο πετυχημένο, πιο δραστικό, από άλλους; Γιατί; Από την τελευταία ερώτηση αυτή μπορεί να προκύψει σύντομος «αγών λόγων» με ανάπτυξη επιχειρηματολογίας.

Στο σημείο αυτό, και εν είδει διαμορφωτικής αξιολόγησης, επανερχόμαστε στην ανάγνωση του ελυτικού «Δώρο ασημένιο ποίημα». Αφού ξαναδιαβάσουμε το κείμενο, σημειώνοντας αυτή τη φορά τα σχετικά με την ημερομηνία συγγραφής και έκδοσή του, ξανακοιτάμε τις αρχικές καταγραφές των μαθητών (λέξεις που ορίζουν το ιστορικό πλαίσιο, λέξεις που χαρακτηρίζουν το παιχνίδι της ποίησης) και ζητάμε από τους μαθητές να επιχειρήσουν εκ νέου να ερμηνεύσουν το ποίημα και να στοχαστούν μεταγνωστικά πάνω στη δική τους αναγνωστική στάση. Έχει αλλάξει κάτι στον τρόπο που αντιλαμβάνονται τη σχέση του με την ευρύτερη ιστορική συνθήκη; Έχει αλλάξει κάτι στον τρόπο που αντιλαμβάνονται τη σημασία του «δώρου» ή του παιχνιδιού για την απόκτησή του; Τέλος, έχει αλλάξει η άποψή τους για το ποίημα; Μπορούν να επιχειρηματολογήσουν διαφορετικά υπέρ της άποψής τους; Νιώθουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση ως αναγνώστες;

Στη συνέχεια περνάμε στις μετα-αναγνωστικές δραστηριότητες. Αυτές θα μπορούσαν να είναι:

- δραστηριότητες δημιουργικής γραφής:

- σύνταξη μιας έκθεσης λογοκρισίας για κάποιο από τα κείμενα,
- αλλαγή του τέλους του διηγήματος του Μάριου Χάκκα «Το ψαράκι της γυάλας»,

- συγγραφή ενός κειμένου με τον τρόπο της «μυθικής μεθόδου»,
- σύνθεση ενός ποιήματος με στίχους αντλημένους από «πολιτικά» τραγούδια της επταετίας,
- επινόηση ενός παιχνιδιού «με τον τρόπο» του Ελύτη κλπ.,
ή

-δραστηριότητες που αναπτύσσουν τη διαθεματική διάσταση της διδασκαλίας, όπως αυτές που περιγράφονται παρακάτω.

a. Προτεινόμενες δραστηριότητες διαθεματικής σύνδεσης με τη Νεοελληνική Γλώσσα²⁶:

Τα αρχικά περιγραφικά κείμενα που εκπόνησαν οι μαθητές για τα έργα τέχνης που δημιούργησαν λειτουργούν ως αφετηρία για την περαιτέρω ανάπτυξη αυτής της δραστηριότητας. Τελικός στόχος είναι η δημιουργία μιας πολυμεσικής «έκθεσης» (σε μορφή ιστολογίου ή Wiki), η οποία θα περιλαμβάνει στοιχεία για τα κείμενα που ενέπνευσαν τα έργα τέχνης (αντλημένα από την τελική παρουσίαση των ομάδων), τα προσχέδια και άλλες πληροφορίες για τον τρόπο σύνθεσης των έργων, τα ίδια τα έργα, καθώς και την περιγραφή τους εν είδει ψηφιακού καταλόγου.

Σε αυτή τη φάση ωστόσο η περιγραφή των έργων δεν θα γίνει από τους δημιουργούς: κάθε ομάδα αναλαμβάνει να συγγράψει κείμενα για έργα τέχνης άλλων ομάδων, εμπλουτίζοντας και αναδιοργανώνοντας τα αρχικά κείμενα ώστε να περιλαμβάνουν ποια τις σκέψεις και τα συναισθήματα που αυτά δημιούργησαν στους πρώτους θεατές τους.

Επιπλέον σε επίπεδο ολομέλειας αποφασίζουν αν θα χρησιμοποιήσουν εφαρμογή ιστολογίου ή Wiki (συζητώντας τα πλεονέκτημα και τα μειονεκτήματα της καθεμίας) και μία ομάδα αναλαμβάνει να συντονίσει τον σχεδιασμό του τρόπου παρουσίασης της ψηφιακής έκθεσης. Οι ομάδες μπορούν να παραμείνουν οι ίδιες ή να διαμορφωθούν εκ νέου ώστε κάθε νέα ομάδα να περιλαμβάνει από ένα τουλάχιστον μέλος από τις προηγούμενες (τεχνική jigsaw).

²⁶ 5 διδακτικές ώρες στο μάθημα της Λογοτεχνίας και 2 διδακτικές ώρες στο μάθημα της Γλώσσας.

B. Προτεινόμενες δραστηριότητες διαθεματικής σύνδεσης με την Ιστορία²⁷:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες χωρίζονται εκ νέου σε άλλες ομάδες, φροντίζοντας κάθε ομάδα να αποτελείται από άτομα που έχουν διαβάσει διαφορετικά κείμενα και διερευνούν όψεις της πνευματικής παραγωγής την περίοδο της χούντας. Πέρα από τις ώρες που θα αφιερωθούν για την εργασία των ομάδων στο μάθημα της λογοτεχνίας απαιτείται και ομαδική εργασία εκτός σχολείου, ενώ σε συνεργασία με τον αρμόδιο καθηγητή θα μπορούσε να διατεθεί ένα δίωρο στο μάθημα της Ιστορίας.

Σε κάθε περίπτωση, το υλικό που συγκεντρώνουν οι ομάδες το επεξεργάζονται και το παρουσιάζουν σταδιακά στο Wiki της επταετίας που δημιουργεί η τάξη²⁸. Για την οργάνωση του εγκυκλοπαιδικού τύπου Wiki αποφασίζουν οι μαθητές: πώς θα είναι η δομή (π.χ. χωρισμός ανά έτος, ανά είδος πολιτισμικής παραγωγής), ποιο θα είναι το μέγεθος των κειμένων, πώς θα δηλώνονται οι πηγές κλπ. Οι μαθητές έχουν επίσης τη δυνατότητα να προτείνουν έναν άλλον τρόπο ομαδικής παρουσίασης της εργασίας τους, π.χ. τη δημιουργία ενός ιστορικού «λήμματος» για την πνευματική παραγωγή της επταετίας (σε πρόγραμμα επεξεργασίας κειμένου ή παρουσίασης), με την αξιοποίηση του υλικού που έχουν συγκεντρώσει σε μορφή υπερκειμενικών συνδέσμων.

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

- διερεύνηση της ψηφιακής συλλογής της ταινιοθήκης της Ελλάδας και της κινηματογραφικής συλλογής του ΕΛΙΑ, με στόχο να παρουσιαστούν επιλεγμένα δείγματα της ελληνικής κινηματογραφικής παραγωγής κατά την επταετία της δικτατορίας. Τι είδους ταινίες γυρίζονται; Με τι θέματα; Υπάρχουν ταινίες που επιχειρούν να μιλήσουν για το κοινωνικό πρόβλημα της εποχής με κάποιον από τους τρόπους που χρησιμοποίησε η λογοτεχνία ή η τέχνη (π.χ. αλληγορία);
- αξιοποίηση του φωτογραφικού αρχείου των ΑΣΚΙ, ειδικά για τα έτη 1967-1974, προκειμένου να συγκεντρωθούν αφίσες της περιόδου της δικτατορίας και στη

²⁷ 5 διδακτικές ώρες στο μάθημα της Λογοτεχνίας και 2 διδακτικές ώρες στο μάθημα της Ιστορίας.

²⁸ Εφόσον έχουν πια εξοικειωθεί με την αξιοποίηση wiki. Διαφορετικά, αν ο χρόνος πιέζει ή η στόχευση της διδασκαλίας είναι διαφορετική, μπορεί να χρησιμοποιηθούν άλλες λύσεις, πάντα με έμφαση στη συνεργασία και τη δημιουργικότητα των ίδιων των μαθητών.

συνέχεια να επιλεγούν κάποιες από αυτές για εκτενέστερη παρουσίαση, με έμφαση στην τεχνοτροπία και στον τρόπο σύνθεσης που χρησιμοποιούν για να περάσουν το μήνυμά τους.

-σύντομες συνεντεύξεις από άτομα που έζησαν την περίοδο: η ομάδα σχεδιάζει ένα ερωτηματολόγιο, αποφασίζει αν οι συνεντεύξεις θα καταγραφούν με ήχο ή βίντεο, επεξεργάζεται και ανασυνθέτει το υλικό ώστε το τελικό προϊόν να έχει συνοχή.

Αν οι μαθητές δείξουν ενδιαφέρον, η τελευταία δραστηριότητα μπορεί να αποτελέσει μόνη της ένα μικρό σχέδιο εργασίας για αυτήν τη μετα-αναγνωστική φάση.

Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση αφορά κυρίως την κατάκτηση των επιδιωκόμενων δεξιοτήτων αλλά και τη συμμετοχή στις ομαδικές εργασίες. Ήδη στην αρχή της Γ' φάσης ο αναστοχασμός επί του ποιήματος του Ελύτη λειτουργεί και ως ένα είδος διαμορφωτικής αξιολόγησης με έμφαση στην αντιπαραβολή και σύγκριση των γνώσεων και στάσεων που αποκτήθηκαν σε σύγκριση με τις αρχικές ιδέες και αναπαραστάσεις. Σε περίπτωση που διαπιστωθούν ελλείψεις και κενά, ο εκπαιδευτικός μπορεί να τροποποιήσει καταλλήλως τις επόμενες δραστηριότητες. Ας σημειωθεί εδώ ότι η δυνατότητα για συνθετότερη ερμηνεία ενός ποιήματος, μετά από προσεχτικά σχεδιασμένες παιδαγωγικές δραστηριότητες, συνεπάγεται την ενδυνάμωση του αναγνώστη. Επομένως κριτήριο δεν είναι αν το ποίημα αρέσει ή όχι, αλλά κατά πόσο οι μαθητές έχουν αποκτήσει αναγνωστική αυτοπεποίθηση, τα εργαλεία για να επιχειρήσουν μια πολυπρισματική ερμηνεία και τη συνήθεια της διαδοχικής ανάγνωσης, που οδηγεί και στην κριτική κατανόηση. Στόχος αυτής της ενασχόλησης με πολυεπίπεδα κείμενα που συνομιλούν μεταξύ τους είναι ακριβώς τα παιδιά να πάψουν να αποθαρρύνονται από τη συνθετότητά τους αλλά να αποκτήσουν τα κατάλληλα εργαλεία ώστε να την κρίνουν ως πιθανό στοιχείο αναγνωστικής απόλαυσης και να περάσουν από τις αρχικές αυθόρυμητες απαντήσεις σε νέες

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

αναγνώσεις. Για να συμβεί βέβαια αυτό απαιτείται η σταδιακή δημιουργία ενός κλίματος όπου οι πολλαπλές ερμηνείες, οι διαδοχικές αναγνώσεις και η διαδικασία της διαπραγμάτευσης του νοήματος αποκτούν παιδαγωγική αξία.

Οι μαθητές αξιολογούνται τόσο για τις ατομικές εργασίες τους όσο και για τη συμμετοχή τους στις ομαδικές: τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη μονοτροπικών ή πολυτροπικών «κειμένων» και την αιτιολόγηση των επιλογών τους, τη συμμετοχή στην εκπόνηση της παρουσίασης των κειμένων και την επικοινωνιακή τους αποτελεσματικότητα, την ενεργό συμμετοχή στη διαδικτυακή κοινότητα, τον βαθμό ανάπτυξης του κριτικού τους λόγου σε σχέση με τις αρχικές αναγνωστικές τους ανταποκρίσεις και τη δυνατότητά τους να συγκρίνουν τρόπους επεξεργασίας ενός θέματος από διαφορετικούς συγγραφείς, τη συμβολή τους στην ανάπτυξη κριτηρίων αξιολόγησης των έργων τέχνης και των εργασιών κλπ.

Φύλλα Εργασίας

Φύλλα εργασίας δεν παρατίθενται καθώς το σενάριο προϋποθέτει ελευθερία κινήσεων, όσο το δυνατόν μικρότερη δέσμευση, ενώ παροτρύνει τους εκπαιδευτικούς να φτιάξουν δικές τους δραστηριότητες, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητες της τάξης, και να αγνοήσουν από τις υπάρχουσες όσες θεωρούν ότι για κάποιο λόγο δεν τους εξυπηρετούν.

Άλλες εκδοχές - Κριτική

Σημειώνουμε για άλλη μια φορά ότι το συγκεκριμένο σενάριο είναι γενικού σχεδιασμού, καθώς λείπει η πλαισίωση της συγκεκριμένης τάξης που ορίζει κάθε φορά τον διδακτικό σχεδιασμό, καθώς και ο αναστοχασμός επί της πράξης, που μπορεί να οδηγήσει στη δυναμική προσαρμογή του σεναρίου. Επιπλέον, γίνεται μια προσπάθεια να προταθούν αρκετές δραστηριότητες. Σε συνθήκες τάξης ο εκπαιδευτικός μπορεί να χρειαστεί να περιορίσει κάποιες δραστηριότητες λόγω χρόνου ή να αναπτύξει περαιτέρω κάποιες που κινούν ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των παιδιών.

Κάτι που δεν συζητείται εκτενώς στο σενάριο είναι η αντίστροφη όψη: η προπαγάνδα της εξουσίας αλλά και η έκπτωση της στρατευμένης λογοτεχνίας στον φλύαρο συναισθηματισμό ή την κραυγαλέα συνθηματολογία. Η ίδια άλλωστε η χειρονομία έκδοσης των Δεκαοχτώ κειμένων κρίνεται διαφορετικά από μελετητές ως προς τις στρατηγικές κυριολεξίας και μεταφοράς που ενεργοποιεί (van Dyck 2002, Παπανικολάου 2002). Το πρόβλημα βέβαια της επικαιρικής ή της στρατευμένης ποίησης θίγεται σε βάθος στα ποιήματα του Αναγνωστάκη, του Πατρίκιου και του Ρίτσου και με αυτό το σημείο εκκίνησης ο εκπαιδευτικός θα μπορούσε να τροποποιήσει το σενάριο ώστε να διερευνηθεί και το ζήτημα της προπαγάνδας. Στόχος πάντως είναι οι μαθητές όχι να μετατραπούν σε μικρούς φιλολόγους αλλά να έρθουν σε μια πρώτη επαφή με αυτά τα ζητήματα. Με άξονα την προπαγάνδα θα μπορούσε να αναπτυχθεί περισσότερο και η διαθεματική σύνδεση με την Ιστορία, μέσα από δραστηριότητες κριτικού ιστορικού γραμματισμού, κυρίως μελέτη και αξιολόγηση αντικρουόμενων πρωτογενών πηγών (όπως για παράδειγμα είναι η «[Δήλωση](#)» του Σεφέρη σε αντιπαραβολή με την παρουσίασή της την επόμενη μέρα σε άρθρο εφημερίδας που υπόκειται σε καθεστώς προληπτικής λογοκρισίας, βλ. εικόνα του άρθρου στο [παράρτημα](#)).

Το σενάριο θα μπορούσε, επίσης, να τροποποιηθεί ώστε να διερευνηθούν συγκριτικά παραπάνω από μία ιστορικές περίοδοι. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα ήταν δυνατόν να εξεταστούν συγκριτικά η εποχή του μεσοπολέμου και της δικτατορίας του Μεταξά (π.χ. στο μυθιστόρημα του Γ. Θεοτοκά, *Αργώ*) με την εποχή πριν και κατά τη διάρκεια της χούντας. Ειδικά για τη μετεμφυλιακή εποχή προσφέρονται τα παρακάτω: Άρης Αλεξάνδρου, *To κιβώτιο* (1975), Ανδρέας Φραγκιάς, *Λοιμός* (1972), Στρατής Τσίρκας, *H χαμένη άνοιξη* (1976) καθώς και ταινίες όπως Κ. Γαβράς, *Z* (1969), βασισμένη στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Β. Βασιλικού, Π. Βούλγαρης, *Χάπι ντέι* (1976), *Πέτρινα χρόνια* (1985).

Θα μπορούσαμε επίσης να μετακινήσουμε το κέντρο βάρος του σεναρίου από τις λογοτεχνικές πρακτικές ενόψει του ολοκληρωτισμού και της λογοκρισίας, στην αποτύπωση ειδικά των γεγονότων του Πολυτεχνείου στη λογοτεχνία σε κείμενα όπως

της Ζωρζ Σαρρή, *Τα γενέθλια*, 1977 και της Μάρως Δούκα, *Η αρχαία σκουριά*, 1979. Πολύτιμο βιόήθημα σε αυτήν την κατεύθυνση είναι η ανθολογία *To μελάνι φωνάζει*. *H 17η Νοέμβρη 1973 στη λογοτεχνία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003. Αφορμή μπορεί να αποτελέσει το ανθολογούμενο απόσπασμα από το έργο του Γ. Χειμωνά *Ο γάμος* (1974), στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου*.

Επιπλέον, το σενάριο θα μπορούσε να αναδιαμορφωθεί με έμφαση στην ποίηση του Αναγνωστάκη και στην έννοια της σιωπής σε αυτή (όπως ειδικά διαμορφώνεται στα ποιήματα της περιόδου της δικτατορίας) με αξιοποίηση του ψηφιακού περιβάλλοντος της [Ανεμόσκαλας](#), που δίνει πρόσβαση στο σύνολο του ποιητικού έργου του Αναγνωστάκη και παρέχει επιπλέον τη δυνατότητα σύνθετων και συνδυασμένων αναζητήσεων με τη δημιουργία συμφραστικών πινάκων λέξεων.

Τέλος, ως επέκταση ή άλλη εκδοχή του σεναρίου προτείνεται και η σύνδεση και με άτυπες μορφές σχολικού γραμματισμού όπως η σχολική εορτή της επετείου του Πολυτεχνείου. Σε αυτήν την περίπτωση η διδασκαλία της ενότητας θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί κατά το α' τρίμηνο του σχολικού έτους και οι εργασίες των μαθητών να αποτελέσουν το υλικό της εκδήλωσης.

Βιβλιογραφία για τον εκπαιδευτικό

Γαραντούδης, Ε. & Τ. Καγιαλής (επιμ.). 2008. *Ο Σεφέρης για νέους αναγνώστες*. Αθήνα: Ίκαρος.

Dyck van, K. 2002. *H Κασσάνδρα και οι λογοκριτές στην ελληνική ποίηση 1967-1990*. Μτφρ. Π. Ισμυρίδου. Αθήνα: Άγρα.

Ganiti, E. 2009. The Military Dictatorship of April 1967 in Greece and its repercussion on the Greek visual arts scene. Working Papers 3 of the Greek Politics Specialist Group. http://www.gpsg.org.uk/docs/GPSG_Working_Paper_03.pdf

Κοκόλης, Ξ. Α. 1993. *Σεφερικά μιας εικοσαετίας*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Κόκορης, Δ. 2010. Ο αφοπλισμός της μυθικής μεθόδου: «Ο Ηρακλής και εμείς». *Εισαγωγή στην ποίηση του Ρίτσου*, 297-302. Ηράκλειο: Π.Ε.Κ.

Μαρωνίτης, Δ.Ν. 2007. Ο ποιητής και η ιστορία. Ο ρεαλισμός του Καβάφη και ο υπερρεαλισμός του Ελύτη. *Οδυσσέας Ελύτης, Μελετήματα*, 39-53. Αθήνα: Πατάκης.
www.ekebi.gr/magazines>ShowImage.asp?file=40709&code=5504
(πρώτη δημοσίευση στο περιοδικό *To Λέντρο* 6, 1979).

Παπανικολάου, Δ. 2002. «Η τέχνη της χειρονομίας: ξαναδιαβάζοντας τα Δεκαοχτώ κείμενα». *Νέα Εστία*, τ. 151, τχ 174: 444-460.

<http://www.ekebi.gr/magazines>ShowImage.asp?file=179619&code=7728>

Παπανικολάου, Δ. 2010. «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις»: Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας. *Στο Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, επιμ. Β. Καραμανωλάκης, 175-196. Αθήνα: *Ta Νέα..*

<http://www.mod-langs.ox.ac.uk/files/docs/greek/papanikolaoudiktatoria.pdf>

Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Οδηγός για τον εκπαιδευτικό. 2011.

<http://ebooks.edu.gr/info/newps/%CE%93%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1%20-%CE%9B%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1/O%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%82%20%CE%9D%CE%B5%CE%BF%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20%CE%93%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1%CF%82%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%93%CF%85%CE%BC%C E%BD%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BF.pdf>

Χριστοφόγλου, Μ.-Ε. 2005. Η καταλυτική επίδραση της δικτατορίας. *Η Καθημερινή*, 09.01.2005.

http://www.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathglobal_2_09/01/2005_1283627

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΛΛΑΣ
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΣΠΑ 2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Παράρτημα

Κατάλογος πρόσθετου σχετικού υλικού στο διαδίκτυο

- [Ντοκιμαντέρ: Το πολιτιστικό έγκλημα της Χούντας](#)
- [Αφίσες της περιόδου της δικτατορίας](#)
- [Εταιρεία μελέτης της ιστορίας της αριστερής νεολαίας: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1950-1974](#)
- [Γελοιογραφίες από τη δικτατορία \(1967-1974\)](#)
- ["Στοργή στο λαό. Η λογοκρισία στον πολιτισμό και το δημόσιο λόγο επί Επταετίας \(1967-1974\)" \(Από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους\)](#)
- [Π. Βούλγαρης - Το Χρονικό της Δικτατορίας 1967-1974](#)
- [Τα λογοκριμένα του 70 - Μηχανή του Χρόνου \(τηλεοπτική εκπομπή\)](#)
- [Ανεμόσκαλα: Μανόλης Αναγνωστάκης](#)
- [Ανεμόσκαλα: Γιώργος Σεφέρης](#)

